

Marjeta Keršič-Svetel

ČEŠKO-SLOVENSKI STIKI MED SVETOVNIMA VOJNAMA (2. del)

Stiki na gospodarskem področju

Tuj kapital je imel v obdobju med obema vojnama v Sloveniji zelo veliko gospodarsko vlogo, saj je bil njegov delež večji od deleža domačih investicijskih sredstev. Sergije Dimitrijevič v svoji analizi gospodarskih razmer navaja, da je bilo tujega kapitala v Sloveniji kar 58%.¹ Češkoslovaški kapital je bil pomemben predvsem v bančništvu in tekstilni industriji. Kot v svojem delu ugotavlja Kresal, je bilo razmerje kapitalskih deležev v tekstilni industriji takole:

poreklo kapitala	delež v %				
	1918	1923	1929	1935	1939
jugoslovanski		18	22	30	26
češkoslovaški		39	39	40	22
avstrijski	75	23	27	21	22
švicarski	25	10	4	3	20
angleški		10	4	3	7
poljski			4	3	3

(Opomba: Porast švicarskega kapitala 1939 je posledica prenosa sredstev iz ČSR v Švico.)²

Razvoj tekstilne industrije je podpirala po prvi vojni tudi slovenska politika. Hribar je imel že 1919 v Pragi kot poslanik pogovore s češkoslovaškimi gospodarstveniki o tem.³ Prav s pomočjo češkoslovaškega kapitala sta se razvila v Sloveniji dva centra tekstilne industrije: Maribor in Kranj. Šlo je za podjetja, ki so izdelovala bombažne tkanine in preje, skupaj s kapitalom pa je v ti dve mesti prišlo tudi precej tujih delavcev. Češkoslovaški kapital pa ni bil omejen le na tekstilno industrijo. V steklarski industriji Slovenije je jugoslovanski kapital recimo obsegal 11,160.000 din, češki pa 840.000 din. Češkoslovaški kapital je bil udeležen tudi v drugih industrijskih panogah (*tovarna dušika Ruše, Kolinska*).⁴

Poleg industrijskega kapitala je bil v tem obdobju za slovensko gospodarstvo pomemben tudi češkoslovaški bančni kapital, predvsem s posredništvom *Češke industrijske banke* in *banke Slavija*. *Češka industrijska banka* je imela sedež v Pragi, v Ljubljani je bila le ena njenih poslovalnic. *Jugoslovanska zavarovalna banka Slavija* pa je bila osnovana 1922 tako, da je *Češka zavarovalna banka* v Pragi odstopila svoje posle, ki jih je že prej sklenila na ozemlju SHS. Češkoslovaški kapital je znašal 49% glavnice.⁵ Precej kapitala sta zlasti v tekstilno industrijo v Sloveniji investirali *Živnostenska banka* in *Češka združna banka* iz Prage.

S tujim kapitalom so prišli v Slovenijo tudi tuji delavci, šlo je predvsem za strokovnjake. Kresal v svojem delu o tekstilni industriji navaja, da je bilo v tej panogi leta 1934 zaposlenih 319 tujih strokovnjakov, od tega 73% iz ČSR. Leta 1925 je bilo vloženih 1813 prošenj za delovno dovoljenje za tuje državljane.⁶ Vlada je zaposlovanje tujcev omejevala zaradi strahu pred brezposelnostjo, zato vsi niso dobili dovoljenja za delo. 14. 6. 1922 je začel veljati zakon o zaščiti delavcev, ki je za zaposlovanje tujih državljanov predpisoval dovoljenje ministrstva

¹ Dimitrijevič Sergije: Strani kapital u privredi bivše Jugoslavije. Beograd, 1952.

² Kresal France: Tekstilna industrija v Sloveniji. Ljubljana, 1976.

³ ARS, fond poverjenišstva za notranje zadeve, situacijska poročila za leto 1923, fasc. 7, št. 17, poročilo z dne 7. 9. 1923.

⁴ Šorn Jože: Razvoj industrije v Sloveniji med obema vojnoma.

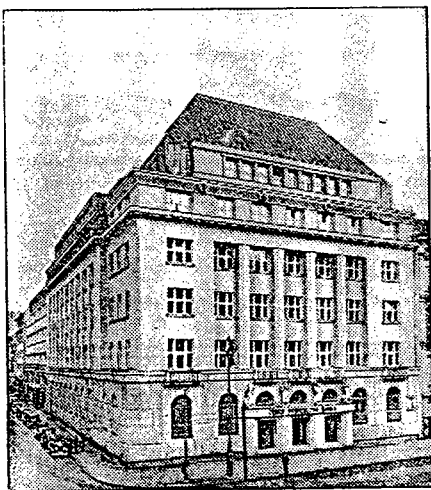
⁵ ARS, TOI, fasc. 22, Bivanje inozemcev, dopis Jugoslovanske zavarovalne banke Slavija z dne 10. 6. 1925.

⁶ Kresal France: Tekstilna industrija v Sloveniji. Ljubljana, 1976, str. 218–219.

ČESKÁ PRŮMYSLOVÁ BANKA

filiálka v LUBLANI, Marijin trg 5. - Centrála v PRAZE, na Příkopě 16.

Aktový kapitál a rezervní fondy	Kč 137.000.000 ⁷ -
Svěřené prostředky	„ 1.468.000.000 ⁷ -
Deposita	„ 1.643.000.000 ⁷ -

FILIÁLKY:

Benešov, Beron, Bratislava, Brno, Břeclav, Časlav, České Budějovice, Český Krumlov, Český Těšín, Domažlice, Dvůr Králové n. L., Frýdlant, Hodonín, Hradec Králové, Chomutov, Jablonec n. N., Jihlava, Jindř., Hradec, Kladno, Klatovy, Košice, Kutná Hora, Ljubljana (Jugoslávija), Louny, Mistek, Mladá Boleslav, Moravská Ostrava, Moravská Třebová, Náchod, Olomouc, Opava, Pardubice, Plzeň, Píseň, Příbram, Rakovník, Roudnice n. L., Semily, Strakonice, Svitavy, Šternberk na Moravě, Tábor, Uherské Hradiště, Ústí nad Labem, Ústí nad Orlicí, Vejprty, Vysoké Mýto, Vyškov, Znojmo.

EXPOSITURY:

Praha VII. (Holešovice), Praha VIII. (Libeň), Praha XI. (Žižkov), Praha XII. (Král. Vinohrady), Praha XVI. (Smíchov).

Nádražní směnárna v Českých Velenicích.

Telegramy: Indusbanka, Ljubljana. — Telefon 2104.

Přijímá vklady na běžné účty a vkladní knížky za podmínek co nejvýhodnějších a provádí veškeré bankovní transakce pečlivě a kulantně.

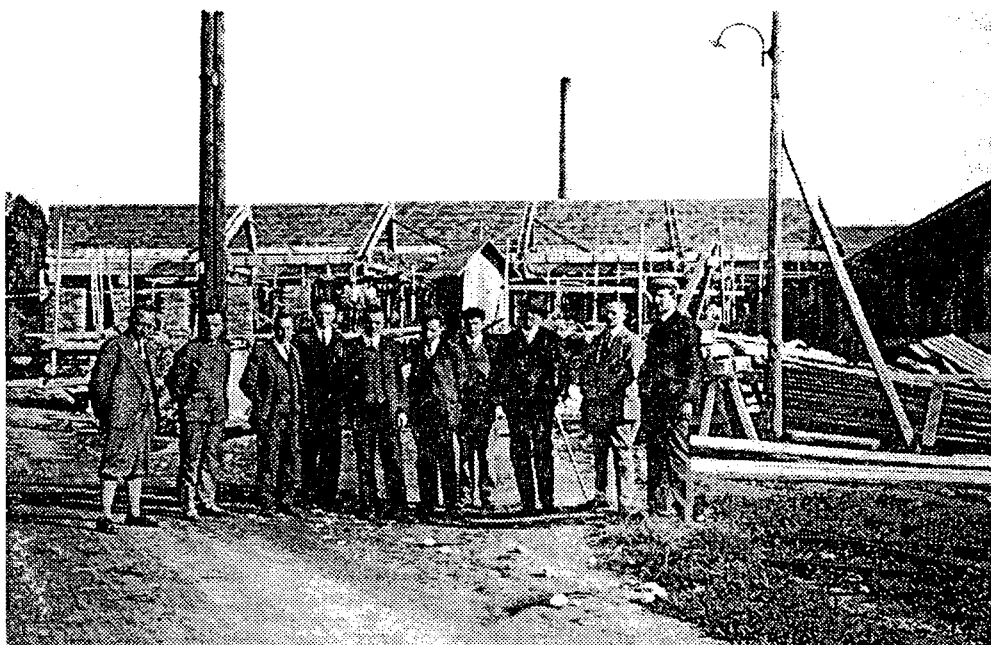
*Oglas v letnem poročilu
Československe obce v
Ljubljani za poslovno
leto 1936*

za socialno politiko. V kasnejših letih so nameravali predpise še poostriti, kar pa je zveza industrijalcev z vsemi silami zavirala.⁷ Toda tudi sprejeta zakonodaja je vzbujala odpor in diplomatski zastopniki nekaterih tujih držav so celo zagrozili, da bodo v primeru preostre zaposlovalne politike uvedli izgon jugoslovanskih državljanov, ki so bili zaposleni na njihovem ozemlju.⁸ Tudi tisti, ki so hoteli v uk sprejeti učence (vajence), ki so bili tuji državljani, so morali dobiti dovoljenje inšpekcije dela v Ljubljani in ministrstva za socialno politiko. Zaradi teh precej ostrih predpisov je precej českoslovaških državljanov zaprosilo in dobilo jugoslovansko državljanstvo in jih tudi podatki statistik niso več šteli za tujce.

Podjetja so poskušala na razne načine obiti predpise in so dokazovala, da so njihovi uslužbenci — tuji državljani nenadomestljivi, ker v Jugoslaviji enostavno ni bilo ustreznih

⁷ ARS, TOI, fasc. 22, Bivanje inozemcev 1923–1933. Pravilnik o uposlenju stranih radnika. isti fasc., Načrt Naredbe o zaposlovanju tujih delavcev za 1928.

⁸ Trgovski list, 1. VIII, 1. okt. 1925, str. 1.

Zidanje tovarne Jugobruna v Kranju 1928. Drugi z leve je Varacha, dolgoletni predsednik Češke Besede v Kranju

kadrov. Zavarovalna banka Slavija je recimo zaposlovala češke uradnike, ker zavarovalništva ni bilo v programih jugoslovanskih visokih šol.⁹ Podobno je bilo z mojstri in vodilnimi delavci v tekstilnih tovarnah. Ob nastajanju tekstilne industrije v Sloveniji domačih strokovnjakov ni bilo, podjetniki so jih pripeljali s seboj. Do 1930 so se vsi tekstilni strokovnjaki, tudi Slovenci, šolali v tujini, največ na Češkoslovaškem in v Avstriji, tega leta pa je bila v Kranju ustanovljena državna tekstilna šola. Pri ustanavljanju so pomagali profesorji visoke tekstilne šole v Brnu prof. ing. Bohumil Vlček, prof. Gustav Ulrich in prof. Oswald Richter. Šola je podprla tudi kranjska tekstilna industrija, predvsem Jugočeška.¹⁰ Vendar pa so imeli domači tekstilni strokovnjaki tudi kasneje še težave pri zaposlovanju v primerjavi s tujimi »specialisti«, ki so jim tovarnarji bolj zaupali.

Odnos tujih industrijalcev do delavstva je bil različen. V Mariboru si je Hutter recimo pridobil sloves najbolj »socialnega« delodajalca (zgradil je delavske hišice, stanovanjski blok, pri zaposlovanju je upošteval sorodstvo delavcev), medtem ko so bile razmere pri Ehrlichu zelo, zelo slabe, mezde pa nizke.¹¹ Kako velik je bil delež češkoslovaških mojstrov predvsem v mariborskih tekstilnih tovarnah, se je zelo jasno pokazalo ob mobilizaciji na Češkoslovaškem. Delavska politika je o tem takole pisala: »Pokazalo se je, kako nevarno je, ako je industrija vezana samo na tuje strokovnjake. Zdaj so odšli Čehi, ako bi še Nemčija mobilizirala, bi nazadnje ostali brez strokovnih sil!«¹²

Češkoslovaški državljani, uslužbenci zasebnih podjetij, glede zavarovanja niso uživali istih ugodnosti kot domačini. Recipročnosti zavarovanja namreč niso dosledno uveljavljali in to je bil za tuje državljane precejšen problem.¹³ Ker je hkrati z odhodom velikega števila

⁹ ARS, TOI, fasc. 22, Bivanje inozemcev v naši državi 1923–1933, dopis Jugoslovanske zavarovalne banke Slavija z dne 16. 1. 1924.

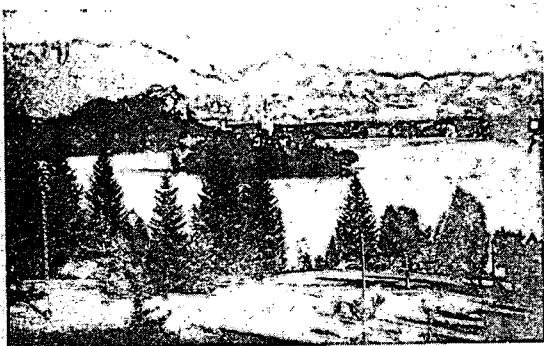
¹⁰ Kresal France: Tekstilna industrija v Sloveniji. Ljubljana, 1976, str. 159.

Srednja tehniška tekstilna šola Kranj. Jubilejni zbornik ob petindvajsetletnici šole 1930–1955. Kranj, 1955. V tej publikaciji so vsi tuji strokovnjaki označeni kot »trn v peti delavskega gibanja«.

¹¹ Kržičnik Ermin: Gospodarski razvoj Maribora. Maribor, 1956, str. 176–177.

¹² Delavska politika, 1. oktobra 1938, str. 3.

¹³ ARS, Društva. Jugoslovansko-češkoslovaška liga, fasc. 3. Zapisnik 2. seje Izvršnega odbora lig Dravske banovine z dne 17. 6. 1932 – ugotovitve tajnika kranjske lige Varache.

BLED

NEJIDEÁLNĚJŠÍ MONDĚNNÍ LETOVISKO

A LÁZNĚ V JUGOSLAVII

510 m nad mořem, nejteplejší alpské jezero; výborné klimatické poměry. Letní residence Královského Dvora. Rendez-vous nejpřednější společnosti. Velký výběr prvotřídních hotelů a pensionů i soukromých pokojů a bytů.

CENY VELMI MÍRNĚ.

Denně koncerty, ples a jiné zábavy.

Prospekty a informace poskytují:

Oficiální cestovní kancelář Král. Jugoslaviie,
Praha II., Václavské nám. 60, palác Fénix, vpravo
Telefon 303-91

a Zdraviliška komisijsa - Bled - Jugoslavijsa.

Turističní prospekt Bleda 1936

zavzel tudi v imenu *Zbornice TOI* Mohorič, toda uspeha ni bilo. 1936 je Egon Stare temeljito analiziral vse možnosti za gospodarsko sodelovanje s ČSR in tudi razloge težav, v katere je zabredlo slovensko in jugoslovansko gospodarstvo, toda tudi ta njegov apel (izdal je brošuro »Naši gospodarski odnosi s Češkoslovaško«) je ostal brez uspeha.¹⁴

Pomemben gospodarski faktor je bil že pred drugo vojno turizem, v jugoslovanskem turizmu pa so Čehi igrali veliko vlogo – tako pri naložbah, kot tudi kot gostje. Toda zanimali so jih predvsem obmorski kraji, Slovenija je bila glede turizma manj pomembna. Praga je imela sicer železniško zvezo z Ljubljano vsak dan, pot pa je trajala 18 ur. Za primerjavo: 1913 je bilo še enkrat toliko železniških zvez, potovanje pa je trajalo 4 ure manj.¹⁵

Stiki na področju kulture

Prav stiki na kulturnem področju so bili v obravnavanem obdobju zelo intenzivni in tako razvejani, da so dajali pečat vsakdanjemu življenju; predvsem seveda to velja za vsakdanje življenje mest, zlasti Ljubljane, Maribora in Kranja, v manjši meri pa tudi drugih krajev po Sloveniji.

¹⁴ Slovenski narod, 24. oktobra 1923, str. 2.

Slovenski narod, 25. oktobra, str. 3.

¹⁵ Češkoslovaško-jugoslovanska revija, leto II, 1932, št. 6, str. 267–269.

kvalificiranih delavcev nastopilo tudi veliko pomanjkanje surovin (bombaž za tekstilno industrijo na Slovenskem je bilo namreč treba upoštevati, predvsem od Angležev, deviz za uvoz pa ni bilo), je tekstilna industrija v Sloveniji v začetku 1939 doživela pravi kolaps in sledili so veliki odpusti delavcev.

Gospodarsko sodelovanje med ČSR in Slovenijo bi bilo v obravnavanem obdobju še bolj razvejano, če ne bi bilo valutnih ovir, carinskih ovir in drugih zadržkov, ki jih je povzročala gospodarska politika jugoslovanske države. Spriču vseh težav pa so sprva intenzivni poskusi razširitve gospodarskega sodelovanja zamrli. 23. oktobra 1923 je bila v *Narodnem domu* v Ljubljani konferenca češkoslovaških industrialcev z domačimi predstavniki trgovine in industrije. Takrat so ugotovili, da je imelo v Sloveniji nad 50 češkoslovaških podjetij svoja predstavništva, samo *tvrdka Čehojug* jih je zastopala 25. Z gospodarsko problematiko se je nameravala intenzivno ukvarjati *Jugoslovansko-češkoslovaška liga*, za kar se je z vsemi silami

Precej obširno je češko-slovenske kulturne stike obdelal Boris Urbančič,¹ po segmentih pa tudi drugi avtorji (npr. Dušan Moravec za gledališče), zato naj na tem mestu na kratko orišem le najvažnejše obrise teh medsebojnih kulturnih vplivov in odnosov.

V okviru gradiva za priprave na *Slovanske dneve* v Ljubljani 1918 je nastalo tudi *Poročilo o gospodarskih in kulturnih stikih, kateri bi se dali gojiti med Čehi, Poljaki in Jugoslavlani*. V njem med drugim beremo: »... Treba je, da začno vsi naši kulturni činitelji misliti na velik proces emancipacije in očiščenja od nemške laži-kulture. ... Konkretno že sedaj mislimo, da je treba širiti poznavanje bratskih jezikov, zgodovine, kulture in gospodarstva. Po knjižnicah in raznih organizacijah je treba forsirati slovanske knjige, knjige bratskih narodov. Naša gledališča in vse organizacije, ki se bavijo z glasbo, je treba navajati, da goje slovansko glasbo ... Tudi naša umetnost naj pohiti v slovanska središča, k nam pa naj se povabijo poljski in češki umetniki.« ...² V vsem obravnavanem obdobju so ob raznih uradnih priložnostih kar naprej poudarjali nujnost kulturnega sodelovanja med Jugoslavijo in ČSR, toda s strani uradne kulturne politike je bilo pravzaprav storjenega zelo malo. Poglavitni nosilec različnih kulturnih akcij, izmenjav, dejavnosti, srečanj, prireditev itd. so bile *Jugoslovansko-češkoslovaške in Češkoslovaške-jugoslovanske lige*, pa tudi dejavni posamezniki. Pomembno vlogo je odigral tudi 1922 ustanovljeni *Slovanski inštitut* v Pragi.³

Delovanju lig je namenjeno posebno poglavje. Omeniti je treba, da pri delu na kulturnem področju niso imele prostih rok. Omejevale so jih – glede na razglašanje večnega prijateljstva med Jugoslavijo in ČSR pravzaprav absurdno – vladne odredbe in to na obeh straneh. Tako recimo je moralo med gostovanji posameznih pevskih zborov iz Jugoslavije v ČSR miniti najmanj eno leto. *Jugoslovansko-češkoslovaška liga* tudi ni mogla organizirati nobenega gostovanja umetnikov iz ČSR, če jih ni priporočil Osrednji odbor lig v Pragi.⁴

H kulturnim stikom so ogromno pripomogli posamezni kulturni delavci, znanstveniki in publicisti, med njimi zlasti prof. Matija Murko, ki je med drugim vodil tudi *Slovanski inštitut*, slavist Rajko Nahtigal, Ivah Lah, Oton Berkopec, Mihajlo Rostohar, Fran Govekar, Bratko Kreft, med Čehi pa zlasti Frank Wollman, Vaclav Burian, Jan Strakaty, poleg teh pa še mnogi drugi.⁵ Na Češkoslovaškem je študirala in se izpopolnjevala cela vrsta slovenskih znanstvenikov in umetnikov.

Prva povojna razstava slovenske likovne umetnosti je bila v Hodoninu na Moravskem 1924 – istega leta so v Jakopičevem paviljonu razstavljali Čehi. Zelo močan je bil češki vpliv v slovenskem gledališču – tako po repertoarni kot po kadrovski plati, pa naj je šlo za dramo, opero ali balet. Vrstila so se gostovanja češkoslovaških zborov, solistov in ansamblov. V kinematografih so bili pogosto na sporedu češkoslovaški filmi (Ita Rina in Zvonimir Rogoz sta imela ogromen krog oboževalcev!), izšla je vrsta književnih prevodov ... skratka, češkoslovaška kultura je bila zelo močno prisotna v slovenskem kulturnem prostoru. Položaj bi komaj lahko primerjali z današnjim.

O kulturnem dogajanju v Sloveniji in v ČSR sta obširno pisali *Češkoslovansko-Ljihoslovanska revue* (ta se je resda precej bolj posvečala »jugoslovanski« kulturi) in *Slovansky přehled*, občasno pa tudi drugi časopisi, posebno ob gostovanjih, knjižnih novostih in podobnih priložnostih.

¹ Urbančič Boris: Česko – slovinské kulturné styky. Mladinska knjiga International, Ljubljana, 1988. Urbančičev prispevek v Enciklopediji Slovenije, Knjiga II, Ljubljana, 1988, str. 117–126.

² ARS, fond Narodnega sveta v Ljubljani. Predsedstvo, fasc. 2. Poročilo o gospodarskih in kulturnih stikih, ki bi se dali gojiti med Čehi, Poljaki in Jugoslavlani.

V posebnem ekspoziju v nemškem jeziku je tudi podrobno razčlenjeno, kako naj bi ti kulturni stiki potekali (učenje jezikov, izmenjava študentov in dijakov; oblikovanje učnih načrtov, knjigotrštvo itd.).

³ Murko Matyáš: Slovanský ústav v Praze. Slovanská spolupráce. Informační přehled pro poznání a sblížení slovanských národů v Československu. Praha, 1933.

⁴ ARS, Društva. Jugoslovansko-češkoslovaška liga, fasc. 1, Poslani dopisi 1937 in Prejeti dopisi 1937.

⁵ Moravec Dušan: Vezi med češko in slovensko dramo. Ljubljana, 1963

Berkopec Oton: K jubileju Frana Govekarja in dr. Ivana Laha. Jugoslovansko-češkoslovanska revue, leto II, št. 5, 1932, str. 218–219.

Burian Vaclav: Slovinci na universitě Karlove. Slovansky přehled XXXIV, št. 3–4, str. 150–151.

isti: Kulturno-nacionalni stiki med Čehoslovaki in Jugoslavlani v preteklosti. Slovanski svet, leto I, št. 5–6 in 7–8, 1936.

Murko Matija: Spomini. Ljubljana, 1951.

Dijak, Dijakinja,

ki pohajaš sedaj višjo gimnazijo, vabimo te, da obiskuješ pouk češkega jezika na svojem zavodu. Koristi od tega bo imel zlasti vsakdo sam.

Vprašaj druge in povedali ti bodo, da so že v srednji šoli dobili pobudo za ono delo, v katerem so se pozneje uveljavili.

Smotno uveljavljanje pa gre vedno v ono smer, ki je najbolj nujna za narod, ki mu pripadamo.

In ena najpotrebnejših stvari za vsakega svobodnega Slovence je čim širša slovanska orijentacija.

Češčina je danes jezik, v katerem se dobi vse — in slovansko usmerjeno. Praga je danes slovanski Pariz bolj kot kdajkoli. In ako je prijateljsko vzajemno sodelovanje s Čehi in oplajanje ob njih kulturnem in političnem življenju bilo ugodno za nas že od nekdaj in je še danes, bo to veljalo brez dvoma tudi za bodoče.

Spoznal bo in naučil se bo vsakdo predvsem resnega in realnega mišljenja ter praktičnega in solidnega podrobnega dela in ročnosti, ki nam je vedno bolj potrebna.

Zato tudi vabimo v naše češke tečaje, ki se bodo vršili letos po vseh srednjih šolah v Sloveniji. Po primerjalni metodi in ob tekstih, za nas zanimivih in za češke umetnike znatnih, bo v razgovoru in ob predavanjih dijakov samih vodja tečaja uvajal v razumevanje preteklosti in sedanjosti tega tako nam sorodnega slovanskega naroda, ki ima tako veliko zgodovino, tako lepo literaturo in visoko kulturo.

Po predelavi malega učbenika, ki izide v kratkem in bo cena zanj kar najnižja (9 do 10 din), bomo preskrbeli za izvirne češke knjige, iz katerih naravnost bo vsakdo lahko črpal nadaljna spoznavanja bratskega naroda, kar bo vsakomur dalo mnogo pobud ter poživljajoče vplivalo na ves njegov duhovni razvoj in delo v življenju.

Predlagamo, da se pod vodstvom profesorja češkega tečaja ustanovi na vsakem zavodu Češki krožek, ki naj ima tudi sam svoja predavanja, zlasti 28. oktobra in ob raznih jubilejih in češkoslovaških narodnih praznikih, ter si zbira polagoma svojo knjižnico, kakor je to že na klasični gimnaziji v Mariboru.

Ob koncu leta dobi vsak obiskovalec češkega tečaja o tem poseben izkaz.

V prihodnjih počitnicah priredimo skupni izlet v Prago, Zlin, Brno in Bratislavo, ki bo za malo denarja (600 do 800 din) pokazal kar največ. Najboljšim bomo skušali dobiti tudi kake olajšave.

Korist in potreba ter zato dolžnost zavednega dijaštva je torej, da se s pravilnim razumevanjem posluži te ugodne prilike v korist sebi in domovini.

Mi pa se zavedamo tudi, da je prav za naš narod in njegovo bodočnost, ako dijaštvu pri tem njegovem prizadevanju pomagamo, kar bomo storili radi, kolikor nam bo le mogoče — in to sporazumno s šolsko oblastjo, zaradi česar se na nas lahko vsakdo obrne kadarkoli in v čemerkoli.

Za dvajsetletnico gesla »Zvestoba za zvestobo«. Septembra 1937.

ŠOLSKI ODSEK

izvršilnega odbora slovenskih
Jugoslovansko-češkoslovaških lig

V LJUBLJANI

Tiskarna »Slovenijec« v Ljubljani

Kmalu po ustanovitvi Jugoslovansko-češkoslovaške lige v Ljubljani je ob sodelovanju Češkoslovenske obce, ki je že imela svojo knjižnico, nastala skupna knjižnica knjig v češkem jeziku, imela pa je tudi nekaj slovaških zvezkov. *Akademski odsek lige* je skupaj s *Slovanskim inštitutom* v Pragi 1936 v Ljubljani organiziral veliko in zelo odmevno razstavo povojnih češkoslovaških knjig. Pripravljalni odbor je vodil Matija Murko. Zbrali so nad 2500 knjig in znatna denarna sredstva, ki so jih prispevale češkoslovaške založbe in kulturne ustanove. Po razstavi je okoli 1000 zvezkov ostalo v Ljubljani, knjige so dobile razne ustanove, fakultete, del jih je šel v knjižnico *Češkoslovenske obce*, del pa je ostal na konzulatu ČSR. Ob nemški zasedbi ČSR je vse te knjige prevzela *Mestna knjižnica*. To je bil temelj knjižnega fonda, ki ga je kasneje dobila *Slovanska knjižnica*. Slovenske knjige so bile bralcem na voljo v *Jugoslovanski Strossmayerjevi knjižnici* v Pragi, v *Slovenski knjižnici* ministrstva za zunanje zadeve je bilo okoli 3000 slovenskih knjig, manjše število pa so jih imele tudi druge knjižnice. Treba je omeniti, da pri Čehih ni bilo takega zanimanja za učenje slovenščine, da bi te knjige lahko prišle močnejše do izraza. *Češkoslovaško-jugoslovanske lige* so namreč organizirale le tečaje srbohrvaščine. (Pač pa so izdali nekaj učbenikov slovenščine.)⁶

V Slovenijo je v vsem obdobju med vojnami prihajalo veliko število češkoslovaških časopisov in revij, nekaj tudi še po zasedbi ČSR. V ljubljanski kavarni *Zvezda* so bili na primer vedno na voljo češkoslovaški dnevnik *České Slovo*, *Lidove Noviny*, *Narodní Listý*, *Prager Tagblatt*, *Prager Presse* ter revije *Salon*, *Sokolski vestník*, *Pestry Tyden*, *Svět v obraze*, *Svetozar*, *Šachovy tyden*, *Vkus in Welthandel*. Mnogi posamezniki so časopise redno kupovali in bili nanje naročeni.⁷ Posebno pozorni so bili bralci nanje v času češkoslovaške krize; ljudje so nanje čakali v vrstah. V Maribor so češkoslovaški dnevnik prihajali še isti dan z večernim vlakom, v Ljubljano pa naslednji dan zjutraj. Nemška zasedba Češkoslovaške se je močno odražala tudi na bralcih časopisov: »Mišljenje čitačevega občinstva se zadnje čase prav jasno kaže po kavarnah in prodajalnah časopisov. Sedaj, po razpadu ČSR, se je orientacija čitateljev mahoma spremenila. *Prager Tagblatt* sameva, češke dnevnik odlagajo ljudje z grenkim izrazom,« je 21. marca 1939 komentirala Delavska pravica.⁸

Slovenski časopisi so o ČSR veliko pisali. V *Slovanskem svetu* so na primer objavili takle pregled za mesec januar 1936⁹:

list	število člankov o:			
	kulturi	notr. politiki	gospodarstvu	zun. politiki
Slovenski dom		1		3
Jutro	14	20	13	6
Slovenec	1	7	7	7
Slov. narod	2	2	3	

Zanimanje za češkoslovaško kulturo je doseglo svoj višek prav ob češkoslovaški krizi 1937–1939. Na pobudo *Jugoslovansko-češkoslovaške lige* je celo *Slovensko planinsko društvo* spomladi 1938 po kočah razdelilo češke revije in knjige.¹⁰ Ogromno pozornost je vzbudil obisk dveh čeških književnikov, Josefa Hore in Karla Novega 9.–18. januarja 1938 v Sloveniji. Organizirati ga je pomagal Oton Berkopce, aktivno pa sta ob njem sodelovala Mile Klopčič in Bratko Kreft. Kreft je bil takrat med najbolj aktivnimi kulturnimi delavci na področju sodelovanja s Češkoslovaško, predvsem seveda v gledališču. Obisk Hore in Novega je imel tudi velik političen naboj. Kreft je takrat zapisal v *Ljubljanskem Zvonu*: »Vsak, ki je za kulturo in demokracijo, ki čuti odpor do nacističnega barbarstva, z vero gleda v Masarykovo republiko. Danes, ko smo spoznali, kako dragocena je demokracija za kulturno delo in razvoj kulture, nam je Masaryk bližnji kot kdajkoli!«¹¹ Nastopi obeh čeških literatov so se spremenili v prave javne manifestacije.¹² To se je dogajalo tudi ob gostovanjih drugih češkoslovaških umetnikov. Ko je avgusta 1938 v Mariboru gostoval pevski zbor praškega državnega konservatorija, se je koncert spremenil v viharo manifestacijo za ČSR. *Delavska politika* je o tem poročala: »Komaj so se pojavili na odru prenapolnjene dvorane *Grajskega kina* praški gostje, že je občinstvo bušnilo v ploskanje in vzklikanje: »Živela demokracija! Živel Beneš!« Že po prvi pesmi je mladino zajelo, da je klicala: »Ne dame se! Nismo sami, Čehi so z nami!«¹³

Značilno je bilo tudi uprizarjanje čeških gledaliških del v tem kriznem obdobju. V *Mari-borskem gledališču* so z velikim uspehom uprizarjali Čapkovo *Belo bolezen*. Vstopnice so bile neprestano razprodane, vendar so morali na zahtevo oblasti predstavo umakniti s sporeda.

Iz leta v leto je naraščalo zanimanje za tečaje češčine, ki jih je organizirala *Jugoslovansko-češkoslovaška liga* v Ljubljani in številnih drugih krajih. Liga si je zelo prizadevala, da

⁶ Zgodovina petnajstletnega obstoja Jugoslovansko-češkoslovaške lige v Ljubljani in letno poročilo za poslovno leto 1936/37. Ljubljana, 1937, str. 93–94.

⁷ Kavarna, klet in restavracija Zvezda. Koledar 1937.
Kavarna, klet in restavracija Zvezda. Koledar 1938.

⁸ Delavska pravica, 21. marca 1939, str. 3.

⁹ Slovanski svet, leto I, št. 3–4, 1935/36.

¹⁰ ARS, Društva, Jugoslovansko-češkoslovaška liga, fasc. 1, Prejeti dopisi. Dopis SPD z dne 7. februarja 1938.

¹¹ Ljubljanski Zvon, Letnik LVII, št. 9–10.

¹² Československo-jihoslovenska revue, leto VIII, 1938, št. 1.

¹³ Delavska politika, 13. avgusta 1938, str. 3.

bi tak tečaj uvedli v radijski spored, vendar je bil ta predlog novembra 1937 dokončno zavrnjen. Ljubljanska radijska postaja je uvedla tečaj francoščine, češ da za češčino ni nobenega zanimanja. (Takrat se je v liginih tečajih po Sloveniji učilo češčine okoli 1700 ljudi.)¹⁴

Čehoslovaki v Sloveniji in njihove organizacije. Češkoslovenska obec v Ljubljani

Vsi viri o prebivalstvu v obravnavanem obdobju govorijo o Čehoslovakih in zato je zelo težko reči, koliko je bilo na območju Slovenije Čehov in koliko Slovakov. Vsekakor so Čehi (in Moravci) daleč prevladovali. Med državljani ČSR, ki so živeli v obravnavanem obdobju v Sloveniji, zlasti med najpremožnejšimi, pa velja omeniti še znatno število sudetskih Nemcev (največ v Mariboru).

1910 je bilo na jugoslovanskem ozemlju okoli 120.000 Čehov in Slovakov,¹ 1921 pa 115.532, od tega 68.755 Slovakov in 46.777 Čehov.² Po posameznih pokrajinah so bili naseljeni takole:

PRISOTNO PREBIVALSTVO PO MATERINEM JEZIKU 1921 (3A)

Kraljevina SHS v celoti	11.984.911 prebivalcev
	115.532 Čehoslovakov
Slovenija (v tedanjem obsegu!)	1.054.919 prebivalcev
	2.941 Čehoslovakov
Banat, Bačka in Baranja	1.346.527 prebivalcev
	48.666 Čehoslovakov
Hrvatska, Slavonija, Medjimurje, Krk in Kastav	2.739.888 prebivalcev
	54.344 Čehoslovakov
Srbija	2.801 Čehoslovak
Črna gora	40 Čehoslovakov
Bosna in Hercegovina	6.377 Čehoslovakov
Dalmacija	363 Čehoslovakov

PRISOTNO ČEŠKOSLOVAŠKO PREBIVALSTVO V SLOVENIJI S PREKMURJEM 1921 PREGLED PO OKRAJNIH GLAVARSTVIH (3B)

Okrajno glavarstvo	Štev. Čehoslovakov	Okrajno glavarstvo	Štev. Čehoslovakov
Brežice	41	Novo mesto	63
Kamnik	63	Prevalje	23
Konjice	45	Ptuj	585
Kočevje	40	Radovljica	94
Kranj	56	Slovenj Gradec	65
Krško	35	Celje	236
Litija	29	Črnomelj	14
Logatec	30	mesto Ljubljana	605
Ljubljana	126	mesto Maribor	397
Ljutomer	60	mesto Ptuj	46
Maribor	161	mesto Celje	64
Murska Sobota	61		

¹⁴ ARS, Društva. Jugoslovansko-češkoslovaška liga, fasc. 1, Odposlani dopisi (več dopisov ljubljanski radijski postaji in dokumenti o čeških tečajih).

¹ Auerhan Jan: Čechoslováci v Jugoslavii, v Rumunsku, v Mađarsku a v Bulharsku. Praha, 1921, str. 162.

² isti: Československá větev v Jugoslavii. Praha, 1930, str. 87–88. Avtor navaja uradne podatke Statističnega urada v Beogradu.

isti: Problem male menšini. Naša zahraničci, 1930, št. 1–2.

^{3A} Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januara 1921. godine. Kraljevina Jugoslavija, opšta državna statistika, Državna štamparija, Sarajevo, 1932, str. 2–3.

^{3B} Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januara 1921. godine. Kraljevina Jugoslavija, opšta državna statistika. Državna štamparija, Sarajevo, 1932. Prisutno stanovništvo po maternjem jeziku. str. 293–345.

Popis 1921 je v Jugoslaviji ugotovil 103.898 tujih državljanov (0,9% vsega prebivalstva), od tega kar 31,5% češkoslovaških državljanov, kar je daleč največ. Sledili so ruski emigranti s 17,7% vseh tujih državljanov v Jugoslaviji. Deset let zatem je bilo češkoslovaških državljanov 38.423 oziroma 27,3% vseh tujih državljanov.⁴ Češkoslovaško državljanstvo so imeli priseljenci, ki so prišli po letu 1918 in teh je bilo veliko zlasti v Sloveniji, kamor so številni prišli skupaj s tekstilno industrijo. Toda tuje državljanstvo je lahko pomenilo resno oviro pri zaposlovanju, zato so mnogi zaprosili za jugoslovansko državljanstvo. (V državnih službah se tuji državljani sploh niso mogli zaposliti, privatno zaposlovanje pa so oblasti skušale omejevati zaradi strahu pred domačimi brezposelnimi delavci.) Za primerjavo: ob popisu prebivalstva 1981 je bilo v tedanji Jugoslaviji 19.625 Čehov in 80.334 Slovakov, seveda jugoslovanskih državljanov.⁵

To so okviri, v luči katerih moramo obravnavati življenje Čehoslovakov v Sloveniji med obema vojnama. V Jugoslaviji je obstajalo močno Češkoslovaško naselitelno jedro v Hrvatski, Slavoniji, Banatu in Bački, tam so nastajale manjšinske organizacije in od tam je prišla tudi marsikatera pobuda za delovanje Čehov v Sloveniji. Toda med tem, ko je bilo to naselitelno področje naseljeno s strnjnim kmečkim prebivalstvom, so bili Čehi v Sloveniji najštevilnejši med obrtniki, izobraženci, kvalificiranimi delavci in podjetniki. Izjema je predvsem ptujski okoliš, kjer so bili Čehoslovaki številni tudi v posameznih vaseh in manjših krajih na podeželju (Brestovec, Mala Vas, Ormož, Sv. Lovrenc na Dravskem Polju).

Precej Čehov je na slovensko ozemlje prišlo že v času Avstroogrske. Že takrat je šlo predvsem za obrtnike, kvalificirane delavce, trgovce in izobražence. Takrat so se že oblikovala njihova naselitelna jedra: Maribor, Celje, Ptuj in Ljubljana. V Mariboru in Ljubljani sta nastali že tudi češki manjšinski organizaciji. Naseljevali pa so se tudi drugje, predvsem po mestih in trgih.⁶

Zanimivo je naseljevanje Čehov in Moravanov v Istri, ki so se tja naselili pred prvo svetovno vojno. Posebno številni so bili tam duhovniki, po večini doma z Moravskega. 1886 so *Narodny listy* objavili, da je v Istri premalo kandidatov za študij teologije. *Goriško semenišče* je pozvalo, naj se češki abiturienti odločijo za študij teologije v Gorici in odzvalo se je 30 mladencev iz Češke in Moravske, nekateri pa so prišli še kasneje. Tako je bilo v osrednji Istri veliko župnij, kjer so delali češki in moravski duhovniki, ki so imeli tudi dopolnilne šole in tečaje – skratka, delovali so tudi kot ljudski prosvetitelji. Posredno ali neposredno so za seboj pripeljali še več svojih rojakov, predvsem izobražencev (zdravnike, lekarnarje, učitelje, trgovce), saj je v Istri teh kadrov manjkalo. Po prvi svetovni vojni so s slovenskim in hrvaškim prebivalstvom delili usodo in pritisk fašistične italijanske oblasti. Tudi v tem je mogoče iskati korenine zanimanja Čehoslovakov za razmere na tem ozemlju in tudi kritičnih razmišljanj o ravnanju italijanske oblasti.⁷

Naposled je treba omeniti še, da so si mnogi slovenski študentje, ki so študirali v ČSR, od tam pripeljali neveste.

Starim naselitelnim jedrom v Sloveniji se je z razvojem tekstilne industrije po prvi vojni pridružil še Kranj, kjer je že prej živelo nekaj čeških družin. Medtem, ko sta bili obe češki društvi v Ljubljani in Mariboru ustanovljeni že pred prvo vojno, so kranjsko ustanovili šele 1931.

V pričujočem delu sem se posvetila podrobno le delovanju *ljubljanske Československe obce*. Zaradi objektivnih in subjektivnih okoliščin je bilo namreč nemogoče vse tri manjšinske organizacije obravnavati enako podrobno. Menim, da oris delovanja *československe obce* ilustrira položaj v Sloveniji živečih Čehov, njihove odnose z okoljem in matično domovino. Delovanje *Češkega kluba* v Mariboru in *Česke Besede* v Kranju je bilo namreč delu Českos-

⁴ Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. godine. Knjiga I. Prisutno stanovništvo, broj kuća in domaćinstava. Beograd, 1937, str. IX–X.

⁵ Statistički godišnjak Jugoslavije 1986. Beograd 1986, str. 118.

⁶ Majcen Gabrijel: Kratka zgodovina mesta Maribora. Cirilova knjižnica XXI, Maribor (brez letnice izida), str. 112.

⁷ Novljan F.: Uzorna kulturna saradnja – češki svećenici u Istri. Československo-jihoslovanska revue, leto 1 (1931), št. 8, str. 341. Avtor v članku navaja poimensko vse češke duhovnike, ki so službovali v Istri, pa tudi njihove kratke življenjepisne.

lovske obce v marsičem zelo podobno. Seveda pa tega primera ni mogoče posploševati, niti ga obravnavati brez povezave z dogajanjem v bližnji in daljni okolici.

Okoli 140.000 Čehov in Slovakov, ki so pred drugo svetovno vojno živeli na ozemlju tedanje Jugoslavije, je bilo organiziranih v 88 skupnosti oziroma društev, ki so bila seveda najštevilnejša tam, kjer je bilo Čehov in Slovakov največ: Hrvaška in Slavonija 29, Bačka 24, Banat 15, Bosna 13, Dalmacija 2, Slovenija 2 (po 1931 3) in ostali deli 3.⁸

Seveda je bil v društva na narodnostni podlagi vključen le del Čehov in Slovakov, ne pa vsi. Nazivi teh društev so bili različni, treba pa je opozoriti, da so oznako »češkoslovaško« nosila tudi povsem češka in povsem slovaška društva.

Za življenje češkoslovaških društev v Jugoslaviji je imela velik pomen ustanovitev Češkoslovaške zveze v Kraljevini SHS leta 1921 (*Československý svaz v Kralovstve SHS*). Ustanovili so jo delegati 36 čeških in slovaških društev na svojem prvem kongresu v Osijeku. Ta je potekal vzporedno s sokolskim zletom. Po pravilniku, ki so ga ob tem sprejeli, je bilo to združenje vseh Čehoslovakov, živečih na ozemlju SHS. Posvetovalna jezika sta bila oba, češki in slovaški (v pravilniku so uporabili besedico »oziroma«). Sedež te zveze je bil sprva v Novem Sadu, v skladu s splošno centralizacijo pa od 1924 v Beogradu. 1921 je bila ustanovljena tudi *Osrednja zveza češkoslovaških žena v Kraljevini SHS*, ki si je za cilj zastavila izobraževanje in emancipacijo žena. Na Slovensko njeno delovanje ni seglo, po vsebini je bila pač namenjena predvsem kmečkim ženam. 1923 je bilo ustanovljeno *Društvo češkoslovaških akademikov*, ki je posebno uspešno delovalo v Beogradu in Zagrebu. 1923 je bila ustanovljena *Slovaška matica v Jugoslaviji*.⁹ Vse te organizacije so izdajale tudi svoje publikacije. *Društvo akademikov* je tako na primer 1923 začelo izdajati *Svit*, prvi literarni list jugoslovanskih Slovakov, *Zveza* pa med drugim *Zborničko za otroke*. Redno je izhajal en češki in štirje slovaški časopisi. Sedeži listov so bili v Daruvarju, Petrovcu in Kisaču. Poleg tega je v ČSR izhajal četrtletno list *Naše zahranici*, namenjen Čehoslovacom izven meja matične države.

Centralizirano delovanje Zveze ni bilo posebno plodno. Pojavljale so se razne organizacijske težave. Da bi jih premostili, je bila ustanovljena *Matica školska* s sedežem najprej v Daruvaru in nato v Zagrebu ter *Prosvetno-gospodarski odbor* v Zagrebu. Ti dve telesi sta se ukvarjali s vprašanji, ki niso spadala v pristojnost posameznih banovin, predvsem s prosveto – seveda v tesni povezavi s prosvetnim ministrstvom.¹⁰

V osrednjem odboru Zveze sta imeli zastopnike tudi dve slovenski organizaciji Čehov, Československa obec in češki klub. V letnih poročilih ljubljanske organizacije Čehoslovakov pogosto beremo, da so imeli težave pri stikih z zvezo in niso čutili posebno močne opore z njene strani. »Svaz ne daje znamenj življenja.« je pogosto poročilo o stikih z Zvezo. Težave so se pokazale že takrat, ko je bil sedež zveze še v Novem Sadu. 1923 v letnem poročilu beremo: »Iz osrednje Zveze v Novem Sadu ne dobivamo nobenih dokumentov in sploh ne vemo, v kakšni fazi je cela zadeva.«¹¹ Težave so se nato vleklye celo obdobje med vojnama – videti je, kot bi Zveza na Čehe v Sloveniji nekako pozabljala. Čeprav šibki pa so stiki le obstajali in češkoslovaške organizacije v Sloveniji so Zvezo po svojih močeh podpirale in so se vedno počutile kot njen del.

Československa obec v Ljubljani je bila kot društvo ustanovljena 1907. Opredeljena je bila kot društvo na narodnostni podlagi. Imenik mesta Ljubljane 1928 jo opredeljuje kot »narodno-napredno-kulturno društvo«.¹² Poleg Čehov in nekaj Slovakov je bilo v tem društvu tudi nekaj članov slovenske narodnosti – šlo je za zakonce mešanih zakonov, pa tudi nekatere potomce čeških priseljencev, ki so se sicer šteli že za Slovence, pa so vendarle čutili tudi pripadnost k češkoslovaški skupnosti. Število članov Československe obce je bilo med obema

⁸ Vrbáček Andrej: Československa menšina v Jugoslavii a Sokol. Československo-jihoslovanka revue, leto II (1932), št. 7, str. 329.

⁹ Siráček Ján (a kolektiv): Slováci vo svete I. Matica Slovenská Martin, 1980, str. 164–167.

80 let Česke Besedy v Zahrebě. 1874–1954. Zagreb, 1954, str. 11.

Auerhan Jan: Československá větev v Jugoslavii. Praha, 1930.

¹⁰ Rok národní práce. Ze života české menšiny v Jihoslavii. Zagreb, 1933, str. 50–52.

¹¹ Vyroční zpráva Československé obce v Ljubljani za rok 1923, str. 15.

¹² Imenik mesta Ljubljane za leto 1928, str. 64 (pod geslom »Društva«).

vojnama precej stalno: leta 1923 245, 1926 279, 1928 259, 1930 264, 1931 275, 1933 235 in leta 1936 238 članov.¹³

Československa obec je vsako leto izdala letno poročilo o svojem delu. Žal so mi bila dostopna le poročila po letu 1923. Starejša niso ohranjena – razen morda v kakem zasebnem fondu. Tako ni mogoče oceniti sprememb v številu članov pred prvo svetovno vojno in po njej, kar bi bilo vsekakor zanimivo. Med obema vojnama se je število članov le malo spremenilo. Osip je bil posledica odseljavanja in smrti starejših članov.

Seveda je bilo v Ljubljani znatno več Čehov, kot pa je bilo članov Československe obce. Vsi pač niso imeli volje, da bi se vključili v njeno delo. Pa tudi vsi člani niso bili enako aktivni. V letnih poročilih pogosto beremo tarnanje blagajnikov zaradi neplačane članarine in podobnih težav.

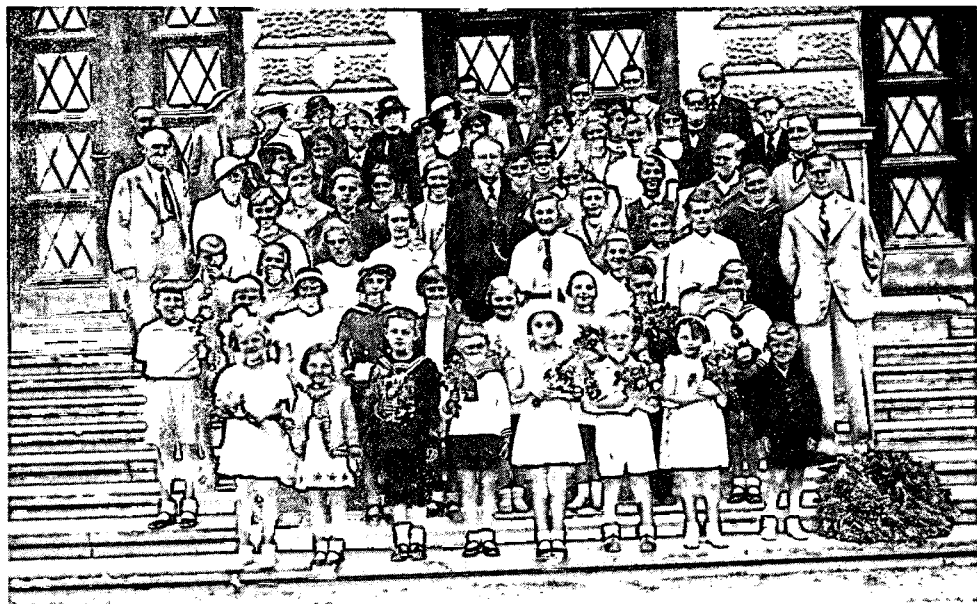
Članarine so bile pomemben vir dohodka Československe obce, poleg tega pa se je to društvo financiralo še s prostovoljnimi prispevki oziroma darovi. 1936 je članarina znašala 24 dinarjev (plačljivo naenkrat ali v obrokih). Darove so prispevali člani, posamezniki, pa tudi nečlani in razne ustanove ter organizacije, nekatere tudi iz ČSR. Posebno pogosto je na pomoč priskočila Češka industrijalna banka, ki je imela svojo podružnico v Ljubljani. Ker je bilo med člani Československe obce nekaj zelo dobro situiranih, društvo v finančnem oziru ni imelo nikoli večjih težav. Sicer pa je dejavnost društva temeljila predvsem na prostovoljnem delu, pa naj je šlo za lutkovne predstave ali organiziranje družabnih srečanj članov. Vso podporo in pomoč je nudil društvu tudi konzulat ČSR v Ljubljani. Konzuli so društvo večkrat finančno podprli tudi zasebno.

Československa obec v Ljubljani je bila kolektiven član raznih organizacij: Českoslovaške zveze v Beogradu, Družbe Sv. Cirila in Metoda v Ljubljani, Jugoslovansko-českoslovaške lige v Ljubljani, Ljubljanskega Sokola, Zveze kulturnih društev v Ljubljani, Lutkarske zveze v Ljubljani, Lutkarske zveze v Pragi, Družstvení práce v Pragi.

Dejavnost društva je bila zelo razvejana. Gojili so družabne stike med ljubljanskimi Čehoslovaki, prirejali srečanja, izlete, čajanke, razna predavanja in proslave, organizirali lutkovno gledališče in počitniško izmenjavo otrok, knjižnico, razne zbiralne akcije, sodelovali so z Jugoslovansko-českoslovaško ligo v Ljubljani.

Poleg rednih je imela Československa obec tudi častne člane. 1931 jih je bilo 7: Jan Ružička kot častni predsednik, Ferdinand Čermak, Bohuslav Čvančara, ing. František Triller, František Chvátal, ing. Oton Para in Vaclav Skrušny. Vsako leto so na občnem zboru izvolili

¹³ Podatki so povzeti iz letnih poročil Československe obce v Ljubljani za posamezna poslovna leta.

Učenci češke dopolnilne šole v Ljubljani z učiteljem Voglerjem in nekaterimi starši

odbor društva s predsednikom, podpredsednikom, ravnateljem, blagajnikom, zapisnikarjem, knjižničarjem, gospodarjem in računovodjo, več člani in revizorjem.

V okviru društva so delovali trije odseki: šolski, izobraževalni in za zabavne prireditve, poleg tega pa še knjižnica in lutkovno gledališče.

Češka dopolnilna šola je bila morda najpomembnejša dejavnost tega društva, vsekakor odločilnega pomena za ohranjanje narodne biti in zavesti ljubljanskih Čehoslovakov. Delovala je v okviru *Československe občce*, vendar v tesni povezavi z dejavniki izven društva, na katere je bila organizacijsko vezana. Spadala je namreč v širšo mrežo češkoslovaških šol na jugoslovanskem ozemlju, za katere je veljal enoten režim na podlagi meddržavnega dogovora.

1922 je bila v Daruvarju ustanovljena *prva češka šola*. To je bil začetek. Že naslednje leto je bila ustanovljena večina češkoslovaških šol na ozemlju Jugoslavije, med drugimi tudi *dopolnilni šoli v Ljubljani in Mariboru*. Nekaj šol je nastalo še kasneje, leto 1929/30 pa je bilo prelomnica. Sprejet je bil namreč nov šolski zakon, po katerem ustanavljanje novih manjšinskih šol ni bilo več mogoče. Tako v Kranju niso ustanovili češke dopolnilne šole, ampak le *dopolnilni tečaj češkega jezika za češke otroke*.¹⁴

Statistični pregled šolstva v Dravski banovini za šolsko leto 1937/38 kaže za Ljubljano, Maribor in Kranj takole narodnostno podobo učencev (kriterija sta bila narodnost oziroma občevalni jezik in pristojnost).

Ljudske šole: Ljubljana-mesto: vseh učencev 6165, Čehov 12; Kranj: vseh učencev 5657, Čehov 16; Maribor – levi breg: vseh učencev 11.359, Čehov 30.¹⁵

Meščanske šole (zasebne in državne): Ljubljana: vseh učencev 2540, Čehov 9; Maribor: vseh učencev 1724, Čehov 9.

Srednje šole in učiteljišča: Ljubljana: vseh dijakov 5871, Čehov 17; Maribor: vseh učencev 2254, Čehov 19; Kranj: vseh dijakov 714, Čehov 7.¹⁶ V teh podatkih so zajeti državljani ČSR ter tisti učenci, katerih občevalni jezik je bil češki.

¹⁴ Sobotka Otto: Stav českého školství v Jugoslavii koncem školního roku 1929/30. Nekolyk statistických poznámek a úvah. Naše zahraničí, 1930, št. 4, str. 154–155, št. 5, str. 210–212.

¹⁵ Statistični pregled šolstva in prosvete v Dravski banovini za šolsko leto 1937/38. Ljubljana, 1939, str. 29 (Sestavil prosvetni oddelček kraljevske banske uprave).

¹⁶ isto tam, str. 39 in str. 52.

Razred češke dopolnilne šole v ljubljanski »Mladiki« v začetku tridesetih let (v prvi klopi Alenka Svetelova)

Število učencev, katerih pogovorni jezik je bil češki, torej ni bilo ravno veliko. Toda češkoslovaška kolonija v Ljubljani (seveda je bil položaj povsem podoben v Mariboru, kjer je bilo Čehov še več) je želela narodnostno zavest ohraniti tudi pri otrocih mešanih zakonov, pri drugi in tretji generaciji. Ti otroci so se čutili že bolj Slovence kot Čehe in češki jezik so obvladali različno dobro, nekateri komajda. Toda prav s pomočjo češke šole so ohranjali tudi zavest pripadnosti češkemu narodu in prav zanje je bila ta dopolnilna šola temeljnega pomena. Otrokom, katerih materinščina je bil češki jezik in ki slovenščine sploh niso znali, pa je dajala ta dopolnilna šola dodatno znanje in jim je pomagala premagati težave v slovenski šoli.

Češka dopolnilna šola v Ljubljani je bila svečano odprta 7. oktobra 1923. Delovala je v prostorih *Mladike*, prva učiteljica pa je bila Vlasta Volmanová – Horaková.¹⁷ Število vpisanih učencev je močno nihalo in sicer je bilo leta 1929/30 vpisanih učencev 30, 1930/31 50, 1931/32 63, 1932/33 49, 1933/34 61, 1934/35 71, 1935/36 34 (poleg tega še nekaj občasni učencev), 1936/37 44, 1937/38 38, 1938/39 38, 1939/40 33 in leta 1940/41 33.¹⁸

Največ učencev je šola imela 1934/35, potem pa je prišlo do znatnega upada, kar je bila posledica spremembe starostne strukture ljubljanskih Čehoslovakov. 1939/40 je bilo v dopolnilno šolo vpisanih 33 otrok in v letnem poročilu beremo, da so bili to vsi otroci češke občine v Ljubljani.¹⁹ Tega leta je začel delovati *krožek odraščajoče mladine*, nekakšen nadomestek za češko dopolnilno srednjo šolo. Deloval je do vojne, imel pa je 10 članov. Sestajali so se enkrat tedensko.

Organizacija pouka je bila v *češki dopolnilni šoli* od leta do leta različna. Učenci so bili glede na starost in znanje češkega jezika razdeljeni na več oddelkov. Vsi vpisani učenci niso redno obiskovali pouka, saj ta ni bil obvezen. Šolski odbor *Československe obce* se je pogosto pritoževal nad premajhno zavzetostjo staršev, ki otrok niso redno pošiljali k pouku. Nekateri učenci so zahajali v dopolnilno šolo le občasno – tudi to je eden razlogov za nihanje števila učencev.

¹⁷ Vyroční zpráva Československé obce v Ljubljani za rok 1923. Ljubljana, 1924 (brez paginacije).

¹⁸ Letna poročila Československe obce v Ljubljani za posamezna poslovna leta, poročila šolskega odbora.

¹⁹ Vyroční zpráva Československé obce v Ljubljani za rok 1939. Ljubljana, 1940.

Jurij Souček v imenu češkoslovaške dopolnilne šole v Ljubljani 17. 5. 1935 na kolodvoru pozdravlja češke Sokole

Pouk je potekal v skladu z dogovorom z jugoslovanskim ministrstvom za šolstvo in češkoslovaškim ministrstvom za šolstvo in ljudsko prosveto. To češkoslovaško ministrstvo je skrbelo tudi za učitelje, ki so na *češko dopolnilno šolo* v Ljubljani prihajali s češkoslovaškim dekretom. Vlasti Volmanovi – Horakovi so sledili Oldřich Votava, Bohumila Bendová, Jan Vogler, Adolf Polák in Josef Greif.

Pouk je obsegal češki jezik, domoznastvo in petje. V posameznih letih je potekal različno intenzivno. 1930/31 so bili otroci razdeljeni v dva oddelka in so imeli pouk trikrat tedensko po dve uri. 1933/34 so bili oddelki trije, pouk pa dvakrat tedensko in to popoldne od 15.00 do 17.00. Učenci, ki popoldne niso mogli k pouku, so ga lahko obiskovali popoldne na učiteljevem domu. Ta možnost je nekoliko izboljšala udeležbo pri pouku, ki je bila leto poprej zelo slaba.²⁰

Ne le, da je češkoslovaško ministrstvo skrbelo za učiteljski kader, dopolnilne šole so od ČSR dobivale tudi drugačno pomoč. Knjige, učbenike in učila, ki so jih rabili pri pouku, so dobivali od češkoslovaškega ministrstva in raznih založb, pa tudi društev, predvsem *Brnske državne založbe*. Pre-

cejšnjo pomoč je nudil šoli tudi *generalni konzulat ČSR* v Zagrebu, ki je posredoval zlasti učne pripomočke in to preko *Matice školske*.²¹

Češka dopolnilna šola je organizirala razne proslave in prireditve, na katerih so nastopali predvsem učenci, zlasti ob češkoslovaških državnih praznikih, materinskih dnevih in podobnih priložnostih. Izvajali so recitacije in razne domoljubne »prizore«. Poglavitna publika teh nastopov so bili seveda starši, včasih pa je šlo tudi za javne nastope, ki jih je *Československa obec* organizirala skupaj z *Jugoslovansko-češkoslovaško ligo* v Ljubljani. *Češka dopolnilna šola* v Ljubljani je vzdrževala tesne stike s podobno šolo v Mariboru, pa tudi z otroki, ki so obiskovali češke dopolnilne tečaje v Kranju. Organizirali so tudi skupne izlete. Poleg tega je šola pomagala organizirati počitniško izmenjavo otrok in to v povezavi z raznimi šolami in organizacijami v ČSR. Ljubljanski otroci so tako poleti odhajali k družinam v ČSR, nekateri otroci iz ČSR pa so prihajali v Ljubljano.²²

Otrokom je bila namenjena še ena pomembna dejavnost *Československe obce* v Ljubljani: lutkovno gledališče. Z lutkovnimi predstavami so želeli ohraniti stik otrok s češkim jezikom. *Lutkovno gledališče (Loutkové divadélko)* je bilo ustanovljeno 1922. Največje zasluge za njegovo ustanovitev sta imela Vaclav Skrušný in prof. dr. Vaclav Burian. Skrušný

²⁰ Letna poročila Československé obce v Ljubljani za posamezna poslovna leta, poročila šolskega odbora.

²¹ Zpráva činnosti Matice školské Československého svazu v Zahebě od 1. VII. 1937 do 31. XII. 1938. Rok národní práce. Ze života české menšiny v Jihoslovii. Zagreb, 1939, str. 63–69.

²² Nezbeda Vilem: K vyvoji československého školství v Jugoslavii. Československo-jihoslovanka revue, leto VIII, 1938, št. 5–6.

Streit August: Přehled československého školství v království Jugoslavii. Československo-jihoslovanka revue, leto I, 1930, št. 2, str. 77.

je na noge postavil tudi delavnico *Slovenskega narodnega gledališča*, za češko lutkovno gledališče pa je izdelal imenitne lutke in scene, pa tudi vodil njegovo delo. To marionetno gledališče ni bilo pomembno le za češko skupnost, ampak je pomembno vplivalo tudi na razvoj slovenskega lutkarstva. Predstave, ki so bile seveda v češkem jeziku, so v velikem številu obiskovali tudi slovenski otroci, posebno množično do leta 1931, ko je *Ljubljanski Sokol* s pomočjo čeških lutkarjev začel uprizarjati slovenske lutkovne predstave. (Pri tem so uporabljali inventar češkega lutkovnega gledališča). Pa tudi po tem letu je bilo med gledalci *Loutkovega divadelka* mnogo slovenskih otrok, pogosto celo več kot čeških. V poročilih o delovanju tega češkega gledališča je pogosto izražen strah, da bodo obiskovalci predstav postali skoraj izključno slovenski otroci (tako na primer 1931). Obisk predstav je bil v posameznih letih različen, v sezoni 1934 na primer povprečno 94 obiskovalcev na predstavo, v sezoni 1939 pa le še povprečno 53.

Češko lutkovno gledališče v Ljubljani je sprva tavallo sem in tja, v sezoni 1927 in 1928 je gostovalo v *sokolskem domu na Taboru*, nato pa se je 1929 ustalilo v *Narodnem domu*. Predstave so bile ob nedeljah in prazničnih dneh, zlasti za Miklavža. Letno so uprizorili v posameznih sezonah različno število predstav, pač glede na zanimanje in možnosti. V večini predstav je bil glavni junak Kašpárek (Gašperček), klasična figura češkega lutkovnega gledališča, ki se je otrokom silno priljubil. Glavna sezona predstav je trajala od decembra do februarja. Češki lutkarji so bili v stikih z lutkovnimi gledališči in društvi v ČSR, pa tudi v Daruvaru, kjer so se udeležili tudi nekaj lutkarskih šol za amaterje (šlo je za tečaje lutkarstva, ki jih je organizirala *Matica školska*). Od 1931 so bile v *Narodnem domu* izmenoma češke in slovenske lutkovne predstave.²³

Posebno pomembna je bila *Československa obec* za družabno življenje ljubljanskih Čehov. Ti se sicer nikakor niso izolirali od okolice, so pa med seboj seveda vzdrževali zelo tesne stike.

Odbor Československe obce se je shajal redno vsako soboto, sprva v znani ljubljanski gostilni *Pri Mraku*. Te odborove seje so bile skoraj zmeraj razširjene, udeleževali so se jih številni člani društva in tako so bile pravzaprav nekakšen vsakotedenski družabni dogodek. Zato jim je gostilna postala pretesna (*pri Mraku* so bili Čehi nekakšno stalno sobotno »omizje«) in preselili so se najprej v *Narodni dom*, nato pa v restavracijo *Zvezda*, kjer so se sobotni sestanki vršili vse do vojne. Ta sobotna srečanja so bila vedno dobro obiskana in so bila pravo ogrodje družabnega življenja ljubljanskih Čehov. Poleg teh rednih srečanj so vsako leto priredili tudi nekaj skupnih zabav, na katerih so se zbrali vsi člani *Ljubljanske Československe obce* z otroki vred. Vsako leto so tako skupaj proslavili *Svatováclavské posvícení / dan Sv.*

*Članici Československe obce v Ljubljani
Ludmila in Božena Čermak*

²³ Letna poročila Československe obce v Ljubljani za posamezna poslovna leta. Poročila lutkovnega gledališča.

Urbančič B.: Českoslovaško-slovenski kulturni stiki. Gradivo. Tipkopis, str. 26.

Vesely dr. Jindřich: Československá loutková divadla v zahraničí. Naše zahraničí, 1930, št. 5.

Miklavšskou zábavu,

kteřou pořádá „Česká Obec v Ljublani“ dne 6.
prosince 19. ve splnění verandě hostů.

„Union“

Ostupné:

pro osobu 5.- K.
pro rodinu 10.- "
pro uveš. hosta 5.- "

Začátek o 1/2 8 hod. večer.

Ten pro zvane a členy uvedené hosty.
Dárky opatřené přesnou adresou se přijímají v den
zábavy ve spln. verandě Unionu od 9-18 hod.

Vabilo na česko
miklavževanje v
Ljubljani 6. 12.
1919

Vaclava, 3. oktober), priredili so miklavževanje za otroke češke skupnosti in pogosto tudi skupno silvestrovanje. Največji dogodek je bilo vsako leto prav vaclavsko žegnanje. Organizirali so zabavo v Narodnem domu ali pa v veliki dvorani Zvezde. Jedila so prinesle posamezne gospodinje, ki so seveda kar tekmovala, katera se bo bolj izkazala, tako da je bil svatovaclavski hladni buffet prava parada čeških jedil. (Prav hrana je bila za ljubljanske Čehe zelo pomemben element nacionalne biti. V družinah so močno gojili tradicionalno češko kulinariko s cmoki na čelu.) Posebno pomembni so bili ob takih priložnostih tradicionalni češki kolački. Jedila so na takih prireditvah prodajali in potem tako zbrani denar uporabili za društveno dejavnost. Ne le, da so se na svetovaclavskem žegnanju zbrali tako rekoč vsi ljubljanski Čehi (celo nečlani obce), prišli so tudi Čehi iz drugih krajev, predvsem iz Kranja, pa tudi člani ljubljanske Jugoslovansko-českoslovaške lige in ugledne ljubljanske osebnosti. To je bila priložnost za pogovore in srečanja, izmenjavo mnenj in načrtov. Navadno so pripravili tudi priložnostni program in seveda ples.

Miklavževanje je bilo namenjeno otrokom, priredili pa so ga navadno popoldne prvo nedeljo po sv. Miklavžu. Začelo se je z lutkovno predstavo, nato pa je nastopil sv. Miklavž s parklji in obdaril otroke. Darila so starši prinesli že dopoldne. (Za otroke je bil to dogodek leta, ki so ga nestrpnost pričakovali, hkrati pa se Miklavža s spremstvom strašno bali).

Posebna dejavnost Československe obce, ki pa ni bila formalno organizirana, je bilo prirejanje nedeljskih izletov v okolico Ljubljane. Na izlete so hodile družbe, sestavljene iz nekaj družin. Cilj je bila navadno kaka boljša gostilna, kjer so si potem privoščili nedeljsko kosilo, recimo Kovač v Tomačevem, pa Šmarna gora in sv. Katarina. Na izlete so hodili tako rekoč vsako nedeljo, če je le vreme dopuščalo. To izletništvo je bilo prava družabna obveznost.

Poleg izletov so bili ob nedeljah popoldne v navadi tudi obiski. Pri izletništvu in obiskih so prišle do izraza premoženjske razlike, saj so se najpremožnejši držali precej zase, pa tudi sicer so se družili predvsem v okviru istega premoženjskega sloja. Med otroci te razlike niso prihajale toliko do izraza, saj so se vsi skupaj igrali in hodili na izlete v okviru dopolnilne šole, pa tudi obiskovali so se med seboj (če odštejemo »smetano« pravih bogatašev, premoženjske razlike tudi niso bile velike, saj je bilo med socialno šibkimi sloji zelo malo Čehov).

Československa obec je imela tudi svojo knjižnico, ki je imela do 1933 svoje prostore v *Narodnem domu*, ko je obec dobila svoje stalne prostore v drugem nadstropju *Zvezde*, se je tja preselila tudi knjižnica. Svoj knjižni fond je tej knjižnici priključila tudi *Jugoslovansko-češkoslovaška liga*. Knjižnica je bila odprta dvakrat tedensko, ob četrtnih zvečer in ob nedeljah dopoldne. Vsako leto so imenovali knjižničarja, ki je delal prostovoljno. Leta 1936 je knjižnica štela 1600 zvezkov, hranila pa je tudi *arhiv Československe obce*, ki je tega leta obsegal 40 zvezkov. (Knjižnico je po drugi svetovni vojni dobila ljubljanska *Slovanska knjižnica*, žal pa se mi do sedaj še ni posrečilo ugotoviti, kaj se je zgodilo z arhivom). Ogromna večina knjig je bila v češkem jeziku, le okoli 60 je bilo slovaških. Manjše število knjig je bilo v slovenskem in hrvaškem jeziku.²⁴

Prosvetni odbor Československe obce je skupaj z dopolnilno šolo organiziral precej pogosta predavanja, namenjena članom društva in *Jugoslovansko-češkoslovaške lige*. Teme predavanj so bile različne, najpogostejše s področja kulture in turisticke.

Člani *Československe obce* so se intenzivno udeleževali ljubljanskega kulturnega življenja, še zlasti, kadar so nastopali češkoslovaški umetniki (ti nastopi pa so bili dokaj številni, bodisi da je šlo za gostovanja ali pa umetnike, ki so delovali v Ljubljani). Ob gostovanjih umetnikov iz ČSR so priredili sprejem že kar na kolodvoru, kupili določeno število vstopnic in prirejali burne ovacije.

Zelo številni ljubljanski Čehi so bili člani *Sokola* in večina je bila v tej organizaciji zelo aktivna, ne le moške, ampak tudi žene. Na to množično sokolstvo so bili zelo ponosni, sokolske uniforme so bile prestižna zadeva in pogosto so jih dobili s Češkega. Prav *Sokol* je bil prostor za sklepanje prijateljskih vezi s Slovenci in način, da so se tudi tisti, ki so prišli v Ljubljano nedavno, nekako vživeli in navezali družabne stike tudi izven *Československe obce*. Možem je bilo lažje, saj so navezovali znanstva na delovnem mestu, če ne drugače, ženske pa po večini niso bile nikjer zaposlene in so imele z navezovanjem stikov nekaj več težav.

Československa obec je bila strogo nepolitična organizacija. Politična dejavnost je bila stvar vsakega posameznika in je v delovanje društva niso nikoli vpleтали. Celotno ob zaostritvi češkoslovaške krize je bilo vodstvo društva skrajno zadržano, da ne bi kakorkoli ogrozilo dejavnosti *Československe obce*. Kakšna je bila politična opredelitev ljubljanskih Čehov, bi bilo treba šele raziskati, vsekakor pa ni bila monolitna. Prav tako bi bilo treba še raziskati, kakšno je bilo njihovo ravnanje med drugo vojno. Dejstvo je, da po vojni *Československa obec* v Ljubljani ni obnovila svojega delovanja, čeprav so takoj po vojni obstajali taki poskusi (anketirali so na primer nekdanje člane o tem, kaj so počeli med vojno. Podpisati so morali izjavo, da niso storili ničesar, česar bi se morali sramovati, da niso sodelovali z okupatorjem). Razlogi so bili različni, med poglavitnimi dejstvo, da se je večina čeških družin po vojni izselila nazaj na Češkoslovaško. Svoje so prispevale seveda tudi mednarodne okoliščine. Nekateri nekdanji člani društva so se izselili tudi v druge države – skratka, po drugi vojni ljubljanski Čehi niso več imeli svoje organizacije (pa tudi nobena druga češka organizacija v Sloveniji ni bila obnovljena). Ob popisu prebivalstva 1971 je bilo v ljubljanskih občinah 127 prebivalcev češke narodnosti, leta 1981 pa le še 108. To so večinoma še zadnji ostanki nekdanj kar številne češke kolonije v Ljubljani.²⁵

Na kratko še o mariborski organizaciji, o *Češkem klubu*. Njegovo delovanje je bilo podobno delovanju *Československe obce* v Ljubljani. Njegovo članstvo pa je bilo še precej

²⁴ Letna poročila Československe obce v Ljubljani za posamezna poslovna leta, poročila knjižničarjev.

²⁵ Statistični letopis Ljubljane. Pet ljubljanskih občin. '68. Zavod za analize in cene Ljubljana, Ljubljana, 1968.

Statistični letopis Ljubljane. Pet ljubljanskih občin. '82. Zavod za družbeno planiranje Ljubljana, Ljubljana, 1982.

številnejše od ljubljanskega. Ustanovljen je bil 1904 pod imenom *Klub Čechů* v Mariboru. Prvi predsednik je bil V. Hušpaur, ravnatelj pa Bureš. Ta je bil po 1922 tudi sam predsednik. Do prve svetovne vojne je imel klub le malo članov, med 24 in 41. Po prvi vojni pa se je število članov močno povečalo, kar je bilo v najtesnejši zvezi z razvojem mariborske industrije, ki ni temeljila le na češkem kapitalu, ampak tudi čeških strokovnih delavcih. 1921 so ime organizacije spremenili v *Češki klub* v Mariboru. 1924 je imel klub 120 članov, 1926 pa je Bureš v pogovoru z ministrom Benešem (ta se je vračal s konference *Male antante* na Bledu) izjavil, da živi v Mariboru okoli 400 Čehov, organiziranih v *Češkem klubu*.²⁶

Podobno kot *Československa obec* je imel tudi *Češki Klub* svoj lutkovni oder s klavirjem, ki so ga za predstave posojali *Sokolu*. Od šolskega leta 1922/23 je delovala tudi *češka dopolnilna šola*, katere prva učiteljica je bila Vlasta Horaková. Že leto poprej so organizirali dopolnilni pouk češkega jezika. Sprva je pouk potekal ob nedeljah, nato pa ob petkih in sobotah.

Podatki o delu tretje češkoslovaške manjšinske organizacije v Sloveniji, *Česke Besede* v Kranju, so silno skopi. Pravzaprav gre le za drobce v ohranjenih dokumentih *Československe obce* v Ljubljani in *Jugoslovansko-češkoslovaške lige*. *Česka Beseda* v Kranju je bila ustanovljena 1931 pretežno kot kulturni krožek, v okviru katerega so prirejali razna predavanja, pa tudi tečaje češkega jezika za otroke in tudi odrasle.

Čehoslovaki v Sloveniji so bolj ali manj redno vzdrževali stike s svojo matično domovino, od koder so dobivali tudi časopise in knjige. V oporo jim je bil *generalni konzulat ČSR* v Ljubljani, malce pa tudi češkoslovaške organizacije drugod po Jugoslaviji. Pomembni so bili recimo češki časopisi, ki so izhajali v njihovem okviru.

Po drugi svetovni vojni se je veliko češkoslovaških družin izselilo iz Slovenije, predvsem seveda nekdanji lastniki kapitala, pa tudi mnogi drugi. Preostali pa nimajo več svojih narodnostnih organizacij.

Slovenski študentje v ČSR

Po končani prvi svetovni vojni je Praga ostala eno najpomembnejših univerzitetni središč za Slovence. Mnogi so na praški univerzi študirali že pred vojno, po vojni pa so se vrnili v Prago in želeli študij dokončati. Sprva je študij v ČSR – zlasti za nekatere smeri, ki jih je najbolj primanjkovalo – podpirala tudi vlada Kraljevine SHS. Posebno je to veljalo za študij tehnike, agronomije in veterine. Toda že od vsega začetka je bila ta podpora bolj načelna kot stvarna, bolj v besedah kot v dejanjih.

Že 1897 se je ob nevšečnosti, ki so jih Slovencem na avstrijskih univerzah povzročali nemški študentje, razširilo med slovenskimi študenti geslo: »Proč z Dunajem in Gradcem – na študij v Prago!« Pri Hrvatih je s to akcijo že nekoliko prej začel Stjepan Radić, pri Slovencih pa zlasti poslanec Hribar in pa dr. Danilo Majaron. Tako se je začela demonstrativna selitev slovenskih in hrvaških študentov z nemških univerz na *Karlovo univerzo* v Pragi. Posledica je bil močan priliv teh študentov na tej univerzi, pa tudi na vseh čeških visokih šolah. Na slovenske študente v Pragi je v tem času in v prvem desetletju dvajsetega stoletja močno vplival Masaryk kot profesor filozofije, nekoliko manj pa je bil izrazit vpliv Drtine in Niederleja. Ta močan vpliv Masarykove osebnosti je imel – kot je bilo že omenjeno – posledice tudi za politično usmeritev mladih slovenskih izobražencev, ki so študirali v Pragi (masarikovstvo). Okoli Masaryka se je zbirala zlasti napredna študentska mladina, včlanjena v društvi *Adrija* in *Ilirija*. 1890 so južnoslovanski študenti v Pragi pričeli izdajati list »*Nova doba*«, v katerem je prispevke objavljal tudi Masaryk. List je izhajal leto dni. 1901 in 1902 je bilo v Pragi več skupnih manifestacij čeških in južnoslovanskih študentov, ki so zahtevali ustanovitev univerz v Brnu in Ljubljani, pa tudi v Lvovu. Te manifestacije so imele velik odmev.¹ Poleg *Adrije* in *Ilirije* so se slovenski študentje v Pragi pridruževali tudi 1910 ustanovljenemu *katoliškemu društvu Dan*.²

²⁶ Československo-jugoslovanska liga, leto IV, 1924, št. 4–5 (mariborska številka. V njej zlasti članek F. Bureša: *Česky klub v Mariboru*.

Jutro, 22. VI. 1926, str. 2 (Minister Beneš in JČ lige).

Jutro, 1. VI. 1926, str. 4 (Proslava Palackeja v Češkem klubu).

¹ Burian Vaclav: Slovinci na Universitě Karlově. Slovanský přehled, ročník XXXIV, št. 3–4, 1948, str. 142–143.

² Kremenšek Slavko: Slovensko študentsko gibanje 1919–1941. Ljubljana, 1972, str. 21.

Že pred prvo svetovno vojno so obstajale organizacije, ki so si prizadevale, da bi slovenskim študentom olajšale študij na Češkem. 1898 so v Pragi ustanovili *Českoslovenky podpŕny spolek*, ki naj bi omogočal študij v Pragi manj premožnim študentom. Gmotno so ga podpirali tudi nekateri v Pragi živeči Slovenci. Med aktivnimi člani sta bila Andrej Volker in ing. Tomšič.³ 1901 je bilo ustanovljeno *Podporno društvo za slovenske visokošolce v Pragi*. Poglavitni namen tega društva je bil podpirati marljive, revnejše dijake slovenske narodnosti, ki so študirali na čeških visokih šolah v Pragi, izjemoma pa tudi na drugih šolah na Češkem. Društvo si je prizadevalo, da bi čimveč slovenskih študentov prišlo na študij ravno v Prago. Pred prvo svetovno vojno je društvo večino sredstev za podpore zbralo v Sloveniji, po vojni pa le neznaten del.⁴ V Brnu je bilo leta 1909 ustanovljeno *Akademsko društvo Jugoslavija*, ki se je deloma ukvarjalo tudi s podporno dejavnostjo, predvsem pa je združevalo študente iz južnoslovenskih dežel in si prizadevalo za njihovo zbližanje. Posebno aktivni pa so bili na tem področju nekateri južnoslovenski študenti v Pragi, ki so spomladi 1914 – prav na pragu prve svetovne vojne – začeli izdajati list »*Jugoslavija*«, ki je nosil zgovoren podnaslov »*Glasilo jugoslovenske nacionalistične omladine*«. Odgovorni urednik je bil dr. Ljubo Leontić. V list so prispevke pošiljali študentje in tudi drugi, objavljali pa so jih v srbohrvaškem in slovenskem jeziku (v cirilici in latinici). Večina prispevkov je bila izrazito jugoslovansko – unitaristično obarvana, z željo poudariti jugoslovansko narodno enotnost.⁵

Študij v Pragi je imel za Slovence torej pomembno tradicijo, zato ne preseneča, da se je po končani prvi svetovni vojni v Češkoslovaško republiko odpravilo veliko študentov iz Slovenije – tistih, ki so želeli končati že pred vojno začeti študij in tistih, ki so želeli šele začeti študirati. Prav neposredno po vojni je na Češkem študiralo največ študentov iz Jugoslavije. Seveda so k temu pripomogle tudi splošne razmere, nenazadnje politične. Toda v primerjavi s predvojnimi časom se je za Slovence zgodila sprememba: zdaj je študij na Češkoslovaškem pomenil študiranje v drugi, tuji državi. Seveda sta obe vladi na vse pretege zatrjevali, kako nujno je, da bi dosegli kar najboljšo sodelovanje na področju izobraževanja. Žal pa je bila pot od besed k dejanjem zelo dolga, zamotana in dostikrat polna zaprek. O izmenjavi študentov in sodelovanju na kulturnem in izobraževalnem področju je bilo govora že na *Slovanskih dnevih* v Ljubljani 16. in 17. avgusta 1918, kjer so načrtovali celo neke vrste knjižnični center za slovanske dežele v Pragi (»Praga naj postane slovanski Leipzig!«), posebej pa so se pogovarjali tudi o vzgoji strokovnih kadrov.⁶

Po koncu vojne so se torej v Prago vrnili predvojni študentje, prišli so tisti, ki so prej študirali na Dunaju in v Gradcu, tisti, ki so jim gostoljubje odpovedale italijanske univerze in še kopica tistih, ki so študij šele začenjali. Število jugoslovanskih študentov je v Pragi spomladi 1919 presegalo 800. Največ je bilo tehnikov, na drugem mestu so bili po številu medicinci, potem pa pravniki in filozofi. V Prago so se zgrinjali mnogi Čehi iz vseh delov Evrope, demobilizirani vojaki – skratka, ob številnih tujih študentih je izbruhnila huda stanovanjska stiska, pa tudi resne težave s preskrbo. V Pragi so ustanovili poseben odbor, ki naj bi reševal ta pereč položaj. Vojaška oblast je za najnujnejšo nastanitev študentov odobrila nekaj šol, v katerih je bila prej nastanjena vojska.⁷

Podporno društvo za slovenske visokošolce v Pragi, ki je takoj po vojni nadaljevalo z delom, je v slovenskih časnikih objavilo obupen poziv: »... Prosi se vse slovensko občinstvo, brez razlike stanu in vse denarne zavode ter kroporacije za izdatno gmotno podporo... Društvo bi brez novih dohodkov ne moglo trajno podpirati potrebnih akademikov... Prispevke sprejema blagajnik dr. Karel Šebesta.«⁸ To društvo je z delom nadaljevalo vse do

³ Burian Vaclav: Slovinci na Universitě Karlově... str. 145.

⁴ ARS, Društva. JČ liga, fasc. 1, Prejeti dopisi. Dopis Podpornega društva za slovenske visokošolce v Pragi z dne 19. aprila 1937.

⁵ Akademsko društvo Jugoslavija. Brno – ČSR. 1909–1934.

Jugoslavija. Glasilo jugoslovenske nacionalistične omladine št. 1 (maj 1914) in št. 2 (junij 1914).

⁶ ARS, Fond Narodnega sveta v Ljubljani. Predsedstvo, fasc. 2. Kulturni menjalni odnosi med Jugoslavi, Čehi in Poljaki (v nemškem jeziku sestavljeno gradivo sestanka).

isto tam: Poročilo o gospodarskih in kulturnih stikih, ki bi se dali gojiti med Čehi, Poljaki in Jugoslavi.

⁷ Marinič Fran: Jugoslovanska akademična mladina v Pragi. Jugoslavija. Mesečnik napredne akademske mladine v Pragi, leto I, št. 1, april 1919, str. 22.

⁸ Slovenec, 23. februarja 1919, str. 4.

Ako najde društvo v demovini željeni odmev in postanejo vidni plodi takega vzajemnega sodelovanja, si je društvo gotovo, da more tudi na Češkem z veliko večjim uspehom iskati nova denarna sredstva.

Pred vojno je bil dohodek iz demovine mnogo večji, nego prijemki na Češkem. Polagoma se je to razmerje obrnilo tako, da zbira danes društvo na Češkem več kot doma, v letu 1935 n.pr. Din. 2.795.- proti Kč 4.600.-, v letu 1936 Din. 3.205.- proti Kč 3.820.-. Podobno izkazilo slabo vpliva na tukajšne merodajne kroge in kot primer navajamo, da smo prejeli še pred par leti od dveh tukajšnjih ministerstev letno Kč 2.500.-, zadnja leta pa le še po Kč 1.000.- na leto.

Podpisani odbor se nada, da Vaša organizacija razume naš položaj in da v korist dobre stvari ne odvrne predlagano sodelovanje.

Z odličnim spoštovanjem

F.L. Tuma
F.L. Tuma, predsednik.

L. Cvetnič
L. Cvetnič, podpredsednik

Dr. A. Šebesta
Dr. A. Šebesta, blagajnik.

St. Jeglič
St. Jeglič, tajnik.

Prof. Dr. M. Murko
Prof. Dr. M. Murko, odbornik nam.

Naslov društva: Praha II., Spálená ul. č. 9, kancelář p. Dr. Šebesty.

Dopis Podpornega društva za slovenske visokošolce v Prazi Jugoslovansko-češkoslovaški ligi Dravske banovine 19. 4. 1937 (ARS, Društva, JČ liga, fasc. 2)

nemške zasedbe ČSR, čeprav je imelo z zbiranjem finančnih sredstev zelo velike težave, še zlasti prav v Sloveniji, kjer je bilo darovalcev iz leta v leto manj. Mnogi nekdanji praški študentje, ki jih je to društvo podpiralo, se kasneje niso odzvali prošnjam, naj kaj prispevajo za pomoč tistim, ki so jim sledili – čeprav so bili številni prav imenitno situirani. Tako je bilo društvo vezano predvsem na velikodušno finančno pomoč nekaterih posameznikov v ČSR. Posebno vneto so v Podpornem društvu za slovenske visokošolce v Prazi delovali dr. Karel Šebesta, Ferdinand Tuma, Jože Skrbinšek, Janko Pretnar, L. Cvetnič, dr. Matija Murko, Stane Jeglič in Alojz Gangl. Ob smrti slednjega je Podporno društvo dobilo v dar 1430 Kč in osnovalo poseben *Fond mojstra Gangla*.⁹ Nekaj dotacij je prihajalo tudi od češkoslovaških ministrstev, vendar so se tudi te zmanjševale. Sprva so znašale nad 2500 Kč, 1937 pa so že padle na komaj 1000 Kč. Direktna denarna nakazila iz Slovenije so ovirali tudi zelo neugodni devizni predpisi.¹⁰

⁹ ARS, Društva. JČ liga, fasc. 1, Prejeti dopisi. Letno poročilo Podpornega društva za slovenske visokošolce v Prazi za leto 1935/1936.

¹⁰ ARS, Društva. JČ liga, fasc. 1, Prejeti dopisi. Dopis podpornega društva za slovenske visokošolce v Prazi z dne 19. aprila 1937.

1919 je bila ustanovljena *Slovenska dijaška zadruga* kot strogo podporna organizacija za slovenske visokošolce v Pragi. Začela je podeljevati podpore najbolj ogroženim študentom, posredovala jim je denarna nakazila iz domovine, ki so jih dobivali od doma, skušala je organizirati kosila po ugodni ceni. Marca 1921 je bilo sklenjeno, da bodo namesto podpor dajali dolgoročna in kratkoročna brezobrestna posojila. Srednješolci so bili lahko člani te podporne zadruge le izjemoma, predvsem je bila namenjena študentom. Kratkoročna posojila so dajali za šest mesecev, dolgoročna pa so zapadla šest mesecev po nastopu službe in so bila plačljiva v mesečnih obrokih po 20 Kč. Osnova za obračun so bili ves čas zlati švicarski franki. 1929 je spet prišlo do spremembe pravil. Dolgoročno posojilo je poslej zapadlo pet let po končanem študiju oziroma zaposlitvi. Takrat je bilo treba začeti dolg vračati v mesečnih obrokih po 10 frankov. V dokumentih te zadruge je bilo določeno, da v primeru prenehanja delovanja vse premoženje pripade *Podpornemu društvu za slovenske visokošolce v Pragi* ali pa *Akademskemu društvu Jugoslavija*. 1933 pa so to določilo spremenili: premoženje naj bi v primeru prenehanja delovanja zadruge v shrambo dobila mestna občina Prage z obvezo, da ga izroči društvu, ki bi bilo ustanovljeno z istimi nameni. Sredstva je *Slovenska dijaška zadruga* zbiral predvsem v Sloveniji. Število članov se je gibalo med dvajset in petdeset. Letno je bilo podpiranih dvanjast do dvajset študentov. Kratkoročna posojila so bila maksimirana in to na 300 Kč. Leta 1935 je bilo na primer podeljenih za 10.700 Kč dolgoročnih 5200 Kč kratkoročnih posojil. Zadruga je skozi vse svoje delovanje ohranila nepolitičen značaj.¹¹

Čeprav je bilo o sodelovanju med Češkoslovaško republiko in Jugoslavijo veliko govora tudi na področju izobraževanja, marsikdaj v najbolj zveneči obliki, pa je dejansko obstajala cela vrsta formalnih zadržkov na obeh straneh. Tudi tu je bila velika razlika med stalno razglaševano politiko in dejanskim stanjem. Sporazum o sodelovanju na področju izobraževanja je bil sklenjen – na ravni prosvetnih ministrov – šele 1929 oziroma 1930 (minister Maksimović ga je podpisal novembra 1929, češkoslovaški prosvetni minister pa šele 23. januarja 1930 v Pragi).¹²

Jugoslovanska komisija v Pragi, predhodnica *Češkoslovaško-jugoslovanske lige*, je leta 1919 v Pragi organizirala predavanje Ferdinanda Drtine o kulturnih stikih in potrebah Češkoslovaške in Jugoslavije. Vsebina tega predavanja je bila tudi tiskana, najprej v mesečniku *Jugoslavija*, nato pa 1920 tudi kot samostojna publikacija. Drtina je govoril predvsem o dvojem: o težavah visokošolskega izobraževanja v Jugoslaviji in Sloveniji in o načrtih ČSR za pomoč jugoslovanskim študentom. Ti načrti so bili obsežni – od olajšav pri šolnini do organizacije študentskih domov in ekskurzij. Da pa je šlo navdušenju navkljub za pomankljivo razumevanje nacionalne problematike priča na primer dejstvo, da je poudarjal, kako nujno je spoznavati »jugoslovanski jezik«. No, vsekakor so se načrti, o katerih je govoril Drtina s takim navdušenjem, uresničevali le počasi ali pa sploh ne in če so se, so se le ob izredni zavzetosti posameznikov in nekaterih organizacij, na primer *Češkoslovaško-jugoslovanske lige*, ne pa vladne politike.¹³

Število jugoslovanskih študentov v ČSR je med obema vojnama stalno padalo; 1921/22 je znašalo 1541, 1922/23 744, 1923/24 424 in 1924/25 280.¹⁴ Ni šlo za to, da med Jugoslavlani ne bi bilo zanimanje za študij v ČSR, pač pa je bil študij v Brnu in Pragi združen s celo vrsto ovir – predvsem finančne narave. Jugoslovanski študenti so imeli v primerjavi z drugimi tujci na češkoslovaških univerzah in visokih šolah le malo ali nič ugodnosti, pa še tiste, ki so bile, niso bile ves čas enake in z njimi ni bilo mogoče stalno računati. Tuji študenti so plačevali višjo šolnino, povrhu pa še posebno takso, ki je leta 1935 na primer znašala 300 Kč letno. Češki študentje so v protest proti takim razmeram 1923 na zborovanju v Brnu izdali celo

¹¹ Slovenska dijaška zadruga v Pragi. Naša misel, leto I, št. 6, (15. febr. 1936), str. 3.

¹² Stojanović Živko: Jihoslavští studenti na českoslov. vysokých školah pro usutečněný praktické vzájemnosti. Akademsko društvo Jugoslavija. Brno – ČSR. 1909–1934.

¹³ Drtina Ferdinand: O kulturnom dotiacu i potrebama čehoslovačkog naroda i Jugoslavije. Jugoslavija. Glasilo jugoslovanske nacimladine u Pragu, leto I. 1919, št. 3–4.
Samostojna publikacija z istim naslovom je izšla v Pragi 1920.

¹⁴ Paleček C. V.: Přehled styků jihoslovanského a českoslověnského studentstva. Slovansky přehled, leto XIX, 1927, str. 599.

posebno resolucijo.¹⁵ Leta 1936 so takse in šolnina skupno dosegle že 2400 din, nenehno so naraščali tudi stroški stanovanja in prehrane.¹⁶

Jugoslovanom so študij v Pragi in Brnu nenehno dražile tudi valutne razmere. Za slovenske študente, ki so bili zvečine kmečki in uradniški sinovi, je bil položaj še posebno pereč. Od doma so lahko dobivali le skromne podpore, kar navadno ni zadoščalo niti za kritje najnujnejših stroškov. Štendij za študij v ČSR je bilo malo. *Aleksandrova štendija* je imela 20 mest po 500 Kč mesečno (za 10 mesecev na leto v vsem času uspešnega študija). Vsako leto se je sprostilo le kakih pet mest. Drugih štendij – razen dveh recipročnih za študij slavistike – praktično ni bilo. Štendije so podeljevali na podlagi razpisa, o podelitvi pa je odločalo izključno prosvetno ministrstvo v Beogradu. Slovencem se je ves čas med obema vojnama pri štendiranju godila krivica. Tudi, če so slovenski študentje štendije dobili, kar je bila prava redkost, so bile te manjše kot pa za beograjske študente. Pritisk na vse mogoče organizacije, da bi študentom nudile pomoč, je bil ogromen. Predvsem *Jugoslovansko-češkoslovaške lige* so dobivale kopico prošelj, ki pa jim seveda niso mogle ugoditi. Lastnih sredstev niso imele, na štendijisko politiko ministrstva pa niso imele nobenega vpliva. Nekoliko boljši je bil položaj glede izmenjave praktikantov in počitniških praks, kjer so se lige zelo trudile, da bi izmenjavo po svojih močeh razširile. Marsikdaj je bilo to prizadevanje uspešno, posebno po zaslugi posameznih podjetnikov, ki so imeli razumevanje za tovrstne prošnje.

Spričo takega položaja so bile podporne organizacije za slovenske študente v ČSR toliko bolj pomembne. Seveda pa niso mogle povsem omiliti prave bede, v kateri je živela večina slovenskih študentov v Pragi in Brnu.¹⁷ Pomagali so si na vse mogoče načine, s posojili, inštrukcijami in priložnostnimi deli.

Že samo potovanje mladih znanja željnih Slovencev v Prago je bilo v prvih povojnih letih vse prej kot udobno. Septembra 1919 so bodoči študentje potovali iz Ljubljane preko Dunaja v Prago s posebnim vlakom. Kot jamstvo za potni list in izvoznico za živila so morali vnaprej plačati 40 kron. O tem, kakšne vrste transport je to bil, je v »*Slovenskem narodu*«¹⁸ poročal dr. Rosina takole: »Radovednost me je gnala, da sem si ogledal na mariborskem kolodvoru tako imenovani »dijaški transport«. Beseda »transport«¹⁹ ima v vojaški terminologiji nekakšen bridek priokus. Po vsej pravici: To kar sem videl, je mojo radovednost obilo nagradilo: v treh živinskih vozovih, priklenjenih na tovorni vlak, se je vozilo kakih trideset akademskih dijakov in dijakinj iz Ljubljane proti Pragi. Ali so bili ti vozovi pred uporabo primerno osnaženi in razkuženi, mi ni znano. Popotniki so morali ležati na golih tleh. Niti slame se jim ni privoščilo. In vse to se je vozilo iz Ljubljane do Maribora od treh popoldne do dveh čez polnoč. Od Maribora do Gradca še petnajst ur. V celem vlaku ni nobenega stranišča! Tako se prevaža naša akademska mladina! In železniške uprave ni nič sram. Ko sem zapustil kolodvor, sem se odkašljaj in na debelo poljunil!«¹⁸. Podoben transport je krenil na pot v Prago tudi konec januarja 1920.¹⁹

1. aprila 1920 so priredili študenti, vpisani na univerze in visoke šole v inozemstvu, protestni shod v ljubljanskem hotelu *Tivoli*. Protestirali so predvsem proti odredbi Protičeve vlade, ki je ukinila študentom oprostitev plačila izvozne carine za živila, ki so jih nesli s seboj v tujino. V Pragi je takrat študiralo kakih 2000 Jugoslovanov, v Brnu pa okoli 200. Pestili so jih problemi z nastanitvijo in prehrano, predvsem v Pragi, kjer je bila študentska menza tik pred razpustom. Prosvetni minister Trifunović je študente odpravil z navodilom, naj za

¹⁵ Prav tam, str. 599–600.

Stare Leo: Češkoslovaške visoke šole. Slovanski svet. Težnje neodvisne mladine, leto I, št. 3–4, dec.–jan. 1935/36, str. 90.

¹⁶ Akademsko društvo Jugoslavija v Pragi. Naša misel, leto I, št. 3, 5. jan. 1936, str. 3.

¹⁷ Murko Matija: Obupna beda slovenskega dijaštva v Pragi. Slovenec 15. febr. 1922.

Isti: Slovenska dijaška zadruga v Pragi. Slovenski narod, 4. julija 1923.

ARS, Društva. JČ liga, fasc. 1, Odposlani dopisi. Zlasti pismo Dušanu Horjaku z dne 27. dec. 1937.

Kremenšek Slavko: Slovensko študentsko gibanje 1919–1941. Ljubljana, 1972, str. 35.

Zapisnik razgovora s Franom Žižkom z dne 12. marca 1986.

¹⁸ Rosina: Dijaški transport. Slovenski narod, 23. sept. 1919.

¹⁹ Dijaški transport v Prago. Naprej, št. 5, 1920, str. 2.

podporo prosijo svojo pokrajinsko vlado. Ta pa za kaj takega seveda ni imela nobenih sredstev.²⁰

Obe predvojni društvi, *Adrija* in *Ilirija*, je 1914 policija razpustila. Njunjo premoženje je bilo zaplenjeno. Čeprav sta se obe društvi pred tem preselili v isto stavbo, do združitve ni nikoli prišlo. Spomladi 1919 pa je na pobudo Frana Mariniča prišlo v Pragi do ustanovitve novega društva *praških Jugoslovanov* vseh političnih in kulturnih usmeritev. Ustanovnih članov je bilo okrog 65.²¹ To društvo ni združevalo le študentov, ampak naj bi postalo središče vseh Jugoslovanov v Pragi. Že od svoje ustanovitve je igralo pomembno politično vlogo. Tudi neposredni povod za ustanovitev je bil političnega značaja: zaskrbljenost nad dogajanjem na pariški mirovni konferenci in mednarodnim položajem kraljevine SHS. Nosilci delovanja so bili kljub splošnemu značaju društva predvsem visokošolci, zato se je društvo postopno preoblikovalo v *Akademsko društvo Jugoslavija*.

O političnem delovanju tega društva obširneje govori poglavje, v katerem je govora o politični plati češkoslovaško-slovenskih odnosov med obema vojnoma. Poglavitni nosilec teh akcij je bila narodnoobrambna sekcija društva (*Narodna obrana*), ki je delovala že pred ustanovitvijo samega društva *Jugoslavija*. Že 6. februarja 1919 je na primer priredila veliko manifestacijo, na kateri so govorniki dokazovali upravičenost jugoslovanskih zahtev po Istri, Dalmaciji in Primorski. Poleg *Narodne obrane* so ob ustanovitvi društva *Jugoslavija* sestavljali še: študentska menza (*Mensa academica*), *Damski odsek* (prvotno *Društvo jugoslovanskih žen*), pevski in tamburaški zbor, *Napredna akademska mladina* (dejansko jedro društva) in zabavni odsek. Prvotno je imelo društvo še poseben češki odsek *Prijatelji Jugoslavije*, ki pa je z delom prenehal po ustanovitvi *Češkoslovaško-jugoslovanske lige*.²²

Društvo Jugoslavija je v Pragi delovalo vse do nemške zasedbe. Vključevalo je večino jugoslovanskih študentov, tudi večino Slovencev. Čeprav osnovni namen društva ni bil reševati socialne probleme študentov, se je vendarle ukvarjalo tudi s tem. Sprva je v okviru društva delovala študentska menza, ki je jeseni 1919 dajala 700 študentom obede po ugodni ceni, 200 študentom pa celo povsem zastonj. Vzdrževali so jo s prispevki iz domovine preko *Prve hrvatske štedionice v Zagrebu*.²³ Kasneje je v društvu delovala socialna sekcija, ki posameznim najbolj ogroženim študentom podeljevala podpore, navadno za Božič (leta 1935 so te podpore skupno znašale 15.000 dinarjev).²⁴

Društvo Jugoslavija si je od svoje ustanovitve prizadevalo predvsem za dvoje: utrditi odnose med jugoslovanskimi študenti (dolgoročno pa utrditi odnose v sami Jugoslaviji) in zastopati kulturne, politične in specifično študentske interese Jugoslovanov glede na Češkoslovaško. Vseskozi je bilo to poudarjeno »reprezentativno«²⁵ društvo. Sprva so bili pogledi na nacionalna vprašanja navdušeno slogaški in celo unitaristični, o čemer priča zlasti revija »*Jugoslavija*«, ki je 1919 izhajala v Pragi kot glasilo društva oziroma njegove *Napredne akademske mladine* in *Narodnoobrambne sekcije*. Prispevke so objavljali v slovenskem in srbohrvaškem jeziku, v cirilici in latinici. Glavni urednik in pisec številnih prispevkov je bil Janže Novak.

Spričo dejstva, da je društvo združevalo ljudi z različnimi političnimi usmeritvami, seveda ni bilo vedno povsem enotno. Pomembno pa je bilo, da je po letu 1936 v društvu prevladala izrazito levičarska in protifašistična usmeritev. To pa ni potekalo brez težav. Še posebno mučno je bilo, da so nekateri posamezniki v domovini in tudi v ČSR denuncirali svoje kolege. Pri tem so prevladovali zlasti ljotičevci. Velik ugled in vpliv, ki so ga v zadnjih letih v društvu

²⁰ Dijaški protestni shod v Ljubljani. *Naprej*, 3. apr. 1920.

²¹ Marinič Fran: *Jugoslovanska akademična mladina* v Pragi. *Jugoslavija*. Mesečnik napredne akademske omladine u Pragu. Leto I, št. 1, april 1919, str. 23.

Točen datum ustanovitve društva ni jasen, vsekakor pa se je to zgodilo v prvi polovici meseca marca 1919. Poziv (deklaracija) tega društva, objavljen v *Slovenskem narodu* 17. aprila 1919, je datiran »7. sušca«. Slovenec je o ustanovitvi društva *Jugoslavija* poročal 8. marca 1919 z datumom prejšnjega dne. Toda resolucija društva, objavljena v listu *Jugoslavija* v Pragi je datirana s 17. marcem 1919.

²² Marinič Fran: *Jugoslovanska akademična mladina* v Pragi. *Jugoslavija*. Mesečnik napredne akademične omladine u Pragu, leto I, št. 1, april 1919, str. 24.

²³ *Slovenski narod*, 2. sept. 1919, str. 3.

²⁴ *Naša misel*, 5. jan. 1936, str. 3.

Gojenke in učiteljski zbor ljubljanske gospodinske šole na obisku na češkoslovaškem maja 1923. Levo v prvi vrsti je dr. Ivan Lah

Jugoslavija imeli komunisti, vsem pač nista bila po volji. Na srečo pa se tem nazadnjaškim in profašističnim elementom ni posrečilo zanetiti razdora, tako da so bili v tem zadnjem obdobju pred nemško zasedbo ČSR v vodstvu društva sami izrazito napredno usmerjeni študenti in komunisti (tako naprimer Pavlovič, Vlahovič, Krsmanovič, Štambuk, Vejvoda).²⁵

Slovenski katoliško usmerjeni študenti so takoj v začetku obravnavanega obdobja v Pragi ustanovili *Katoliško akademsko društvo Krek*, ki je ostalo samostojno in se ni pridružilo Jugoslaviji.²⁶

Konec marca 1938 je bilo v Pragi ustanovljeno *Akademsko društvo Slovenija*. Nastalo je iz popolnoma političnih razlogov, kar so slovenski študenti poudarili tudi v posebni resoluciji, sprejeti na ustanovnem zboru.²⁷ Tako je o delovanju tega društva več govora v poglavju o političnih stikih. Žal je *Slovenija* delovala le malo časa, premalo da bi bilo njeno delo, ki je bilo usmerjeno predvsem v domovino, lahko uspešnejše. Pomembno pa je bilo, da je to društvo združilo politično različno usmerjene slovenske študente v Pragi – tudi del »krekovcev« – v enoten blok. Poleg izrazito narodnoobrambnega, protifašističnega in tako rekoč ljudskofrontnega programa se je društvo *Slovenija* posvečalo tudi ekonomskim problemom svojih članov. Najbolj ogroženim je dajalo posojila, tako imenovane »dekade«. Marsikdo od slovenskih študentov v Pragi je bil od teh skromnih sredstev eksistenčno odvisen.²⁸

Velike težave so imeli praški študentje z nastanitvijo, kar je bilo še posebno pereče takoj po prvi svetovni vojni. Pa tudi kasneje za vse seveda ni bilo prostora v študentskih domovih in kolegijih. Zelo veliko je za reševanje tega problema storila *Češkoslovaško-jugoslovanska liga* v Pragi. V dvajsetih letih je ob sodelovanju prosvetnega inšpektorja SHS v Pragi dr. Prohaske organizirala poseben oddelek študentskega doma za 85 Jugoslovancev. Namenjen je bil

²⁵ Zapisnik razgovora s Franom Žižkom z dne 12. marca 1986.

²⁶ Marinič Fran: *Jugoslovanska akademična mladina v Pragi*. Jugoslavija. Mesečnik napredne akademične omladine u Pragu, leto I, št. 1, april 1919, str. 24.

²⁷ Kremenšek Slavko: *Slovensko študentsko gibanje 1919–1941*. Ljubljana, 1972, str. 300–301. Slovenija, 1. aprila 1938.

Delavska pravica, 21. aprila 1938.

²⁸ Zapisnik razgovora s Franom Žižkom z dne 12. marca 1986.

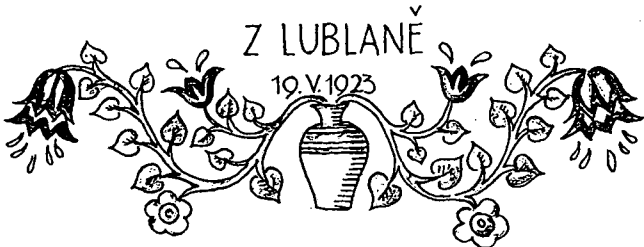
VYŠŠÍ-DIVČÍ-ŠKOLA-HLAV-MĚSTA-PRAHY.

SPOLEČENSKÝ ČAJ

NA POČEST JIHOSLOVANSKÝCH HOSTŮ

Z LUBLANĚ

19. V. 1923

Vabilo na čajanko Višje deklške šole v Pragi na čast gojenkam in učiteljem ljubljanske gospodinske šole 19. 5. 1923

predvsem tistim, ki so bili v finančni stiski in si ne bi mogli privoščiti stanovanja pri zasebnikih. (Leta 1926/27 je bivanje v domu stalo 100 Kč mesečno.)

Českoslovaško-jugoslovanska liga je bila tudi glavna pobudnica za izgradnjo posebnega kolegija za jugoslovanske študente v Pragi. Najprej je bilo ustanovljeno posebno društvo, ki je zbralo sredstva za izgradnjo tega nujno potrebnega objekta. Idejo sta podprli tudi vladi obeh držav, ki sta za gradnjo prispevali tudi del finančnih sredstev, velik pa je bil preko Českoslovaško-jugoslovanske lige delež zasebnih darovalcev, českoslovaških podjetij in posameznikov. Posebne zasluge, da je ta široka akcija uspela, je imel zlasti dr. Peter Zenkl, predsednik praške Českoslovaško-jugoslovanske lige ter župan mesta Prage. 29. oktobra 1933 je bil Aleksandrov kolegij s 175 ležišči svečano odprt. Ena tretjina prostora v njem je bila namenjena českoslovaškim študentom, zato pa je bilo določeno število ležišč v drugih domovih rezervirano za Jugoslovane. To naj bi zblíževalo mladino obeh narodov. V Aleksandrovem kolegiju je bivalo tudi nekaj Romunov (kar naj bi oživilo odmirajočo idejo *Male antante*). V novi kolegij so se preselili tudi sedeži študentskih organizacij, v njem so se odvijale razne prireditve in predavanja – skratka, postal je središče jugoslovanskega študentskega življenja v Pragi. Zmaga naprednih demokratičnih sil v Akademskem društvu Jugoslavija je vplivala tudi na življenje v kolegiju. V njem so študenti uvedli neko vrsto samouprave. Levičarji so dosegli, da so se lahko oglašali in enakopravno sodelovali tudi predstavniki tistih narodov, ki v Jugoslaviji sploh niso bili priznani in niso uživali prav nobenih pravic, na primer Makedonci. Seveda tudi pri tem ni šlo brez težav. Toda položaj je nekoliko olajševalo dejstvo, da srbski študentje, ki so dobivali visoke štipendije in so bili vse prej kot navdušeni nad takimi odnosi v kolegiju, tam sploh niso stanovali. Nekateri so bili nastanjeni celo po hotelih.²⁹

Velika opora jugoslovanskim študentom v Pragi je bil profesor Matija Murko, 1920–1931 redni profesor za južnoslovanske jezike in književnost na Karlovi univerzi, 1932–1941 pa predsednik Slovankega inštituta v Pragi. Ideja o slovanskem, predvsem pa českoslovaško-jugoslovanskem zblíženju je prežemala tako rekoč vse njegovo dejanje in nehanje. Za ures-

²⁹ Paleček C. V.: Přehled styků jichoslovenského a československého studentstva. Slovanskí přehled, leto XIX, 1927, str. 599–600.

Českoslovaško-jugoslovanska revija, leto II, še zlasti članek Nikole Dobroviča: Jugoslovanski dom u Pragu, št. 5, str. 193–195.

Zapisnik razgovora s Franom Žižkom z dne 12. marca 1986 (Fran Žižek je o Aleksandrovem kolegiju posnel dokumentarni film – leta 1937 ali spomladi 1938 – ki ni bil nikoli javno predvajan, je pa v Pragi verjetno še ohranjen).

Marko Matija: Spomini. Ljubljana, 1951, str. 256.

ničevanje te ideje je deloval na vseh področjih, od aktivnosti v *Češkoslovaško-jugoslovanski ligi* od pisanja pozivov slovenski javnosti. Njegov dom je bil pravo središče študentskega kulturnega in družabnega življenja, kjer so se spletale prijateljske vezi med Čehi in Jugoslavani. Tja so zahajale najvidnejše osebnosti češkoslovaškega kulturnega, znanstvenega in političnega življenja, jugoslovanski študentje pa so v njegovem domu vedno naleteli na razumevanje in pomoč.

Nemalokrat je bil Murko pri svojih prizadevanjih grenko razočaran zaradi nerazumevanja uradnih krogov, predvsem jugoslovanskih, ki so kazali bore malo zanimanja za uresničevanje gesel o prijateljstvu in sodelovanju med narodi obeh držav. Prosvetno ministrstvo v Beogradu je za stike s Češkoslovaško imelo očitno slab posluh. Vse mogoče nepravilnosti v zvezi s štipendijami so bile že omenjene. Osebe na jugoslovanskem veleposlaništvu v Pragi se je pogosto menjavalo, tudi prosvetni referenti in kulturni atašeeji. Pogosto so na ta mesta prihajali povsem neustrezni ljudje. Matija Murko v svojih spominih navaja takle primer: »Hči nekega jugoslovanskega generala se je omožila s srednješolskim profesorjem. Najti mu je bilo treba položaj in poslali so ga na mesto prosvetnega inšpektorja na jugoslovanskem poslaništvu v Pragi. Ni znal niti besede češčine in ni poznal češkoslovaških razmer – primeren je bil le za nadzornika nad jugoslovanskimi študenti, kar je tudi spadalo k njegovim nalogam.«³⁰

Tudi v Brnu je študiralo precej Jugoslovancev in Slovencev, vendar znatno manj kot v Pragi. Že pred prvo svetovno vojno so leta 1909 ustanovili *Akademsko društvo Jugoslavija*. Do 1926 so v Brnu delovala razna študentska združenja: *Slovenska dijaška zadruga*, *Jugoslovanska akademska menza*, *Jugoslovansko akademsko podporno društvo*, *Banovina*, *Organizacija akademikov Vojvodine* in *Organizacija akademikov Bosne in Hercegovine*. Tega leta pa so se vse strnile v društvo *Jugoslavija*, ki je nato delovalo vse do nemške zasedbe. Položaj študentov je bil v Brnu nekoliko drugačen, kot v Pragi. Bilo jih je manj, težave s preživljanjem pa so bile tu za spoznanje manjše. Zaslugo za to je treba pripisati predvsem nekaterim češkoslovaškim podjetjem in združenjem, pa tudi posameznikom, ki so podpirali študentske organizacije. *Akademsko društvo Jugoslavija* je aktivno sodelovalo pri ustanovitvi *Češkoslovaško-jugoslovanske lige v Brnu*, od 1921 pa so izdajali tudi svoj časopis, dvomeseknik »*Jugoslavija*«. Iz domovine so brezplačno dobivali nekatere časopise, med njimi *Jutro*, *Slovenca*, *Grudo* in *Planinski vestnik*.³¹

Bolečo krizo ob Münchenskem sporazumu in dogodkih po njem so jugoslovanski študentje v Češkoslovaški republiki občutili kot krizo bratskega naroda in grozečo nevarnost, ki je že pretila tudi njihovim lastnim narodom in njihovi domovini. To so izražali na številne odmevne načine, med drugim tudi s pripravljenostjo, da bi se borili za neodvisnost Češkoslovaške. Toda nemško okupacijo so na Češkoslovaškem doživeli le zelo redki študentje iz Slovenije in Jugoslavije. Po poletnih počitnicah namreč večina jeseni 1938 ni dobila vizuma za potovanje v Češkoslovaško republiko. To je še posebno veljalo za napredne študente in zlasti za komuniste, o katerih je imelo jugoslovansko veleposlaništvo v Pragi po zaslugi denunciantov dobre informacije.³²

³⁰ Prav tam.

³¹ Akademsko društvo Jugoslavija. Brno – ČSR. 1909–1934.

³² Zapisnik razgovora s Franom Žižkom z dne 12. marca 1986.

(nadaljevanje sledi)

Zusammenfassung

DIE TSCHECHISCH-SLOWENISCHEN KONTAKTE IN DER ZWISCHENKRIEGSZEIT
(2. Teil)

Marjeta Keršič-Svetel

Die Tschechoslowaken in Slowenien und ihre Organisationen

Tatsache ist, daß die Zusammenarbeit zwischen den Tschechen und Slowenen im behandelten Zeitraum vielfältiger und vielschichtiger, aber auch viel intensiver war, als man aufgrund der Dokumente über die offiziellen zwischenstaatlichen Beziehungen schließen könnte. Die größten Verdienste darum erwarb sich die *Organisation der Tschechisch-jugoslawischen und der Jugoslawisch-tschechischen Ligen*. Das Wesen der Tätigkeit in den Ligen bestand darin, jede Art zwischenstaatlich vereinbarter Zusammenarbeit von der Ebene der offiziellen Außenpolitik (die meistens nicht über die verbalen Versicherungen der »Brüderlichkeit«, »Treue« und Zusammenarbeit hinaus kam) auf die Privatinitiative von Ligamitgliedern – einflußreicher Persönlichkeiten des politischen, wirtschaftlichen und kulturellen Lebens – zu übertragen. Außerdem ist charakteristisch, daß die *Tschechoslowakisch-jugoslawische Liga* tatsächlich auf Staatsebene wirkte, die zentrale Liga in Prag spielte in der Tat die führende Rolle, während die ihrer Aktivität nach zentrale Liga in Belgrad (die viel später nach der Ljubljanaer Liga gegründet wurde) weit hinter den einzelnen Ligen in den Provinzen zurückblieb. Das gilt vor allem für die Ligen in der Dra- und Savebanenschaft, die eine ziemlich selbständige Aktivität entwickelten. In der stark zentralisierten Tschechoslowakei verstand man die spezifischen Umstände nicht, unter denen die jugoslawischen Ligen wirkten. Auf der anderen Seite manifestierten die jugoslawischen Behörden ihre Abneigung gegenüber dieser »Abtrünnigkeit« und Eigenwilligkeit.

Angesichts des oben Gesagten liegt nahe, daß sich in den Artikeln der *Československo-Jugoslovska revue*, dem offiziellen Organ der Ligen, nicht die tatsächliche Lage widerspiegelt, sondern vor allem die offizielle Vorstellung von der geplanten Tätigkeit der Ligen. In der Tat entwickelten gerade die slowenischen Ligen eine viel regere Tätigkeit, was aus zahlreichen Dokumenten, die glücklicherweise erhalten sind, deutlich hervorgeht.

Die *Jugoslawisch-tschechoslowakische Liga* in Slowenien war nie eine Massenorganisation, dennoch verliefen einige ihrer Aktionen unter Massenbeteiligung. Dies gilt insbesondere für kulturelle Veranstaltungen der Liga, die vor allem kurz vor Ausbruch des Zweiten Weltkriegs einen ausgesprochen politischen Charakter annahmen. Die Initiative zur Gründung der Ligen selbst ging von den slowenischen und tschechischen politischen Kreisen aus, war doch Ivan Hribar, der damalige Gesandte des Königreichs der Serben, Kroaten und Slowenen in Prag einer der wichtigsten Initiatoren.

Den *Jugoslawisch-tschechoslowakischen Ligen* in Slowenien stand auch die tschechische Minderheit mit ihren drei Organisationen zur Seite (*Česka obec*, *Česki klub* und *Česka beseda*). Die zentrale Liga in Ljubljana übte auf die slowenischen Ligen einen viel stärkeren Einfluß aus als die zentrale *Svaz lig* in Belgrad, der ihre Tätigkeit eigentlich behinderte. Die Liga war in Slowenien die ganze Zeit eine ausgesprochen unparteiische Organisation, dennoch stammte ihre Mitgliedschaft vor allem aus den Reihen des liberalen Bürgertums und der Gebildeten, von denen einige ziemlich linksorientiert (Masarykanhänger!) waren. Unter ihnen befanden sich auch einige Kommunisten mit Bratko Kreft an der Spitze. Die katholischen Kreise in der Liga spielten nie eine bedeutendere Rolle, sie boykottierten sozusagen ihre Tätigkeit, ohne sich ihr auch offen zu widersetzen.

Besonders interessant ist die Tätigkeit der Liga in Slowenien im Jahre 1938, als sie den Charakter einer Massenorganisation annahm und in gewisser Hinsicht Trägerin der Ideen zum Schutz der Nation war, die oft in einem Gegensatz zur offiziellen Staatspolitik standen.

Die Organisation, die im jugoslawischen Rahmen eine Art Fassade scheinbar guter Beziehungen zwischen Jugoslawien und der Tschechoslowakei darstellte, hielt die Stojadinović-Politik für höchst überflüssig. Dies gilt in erster Linie für die Ligen in Slowenien, die im Jahre 1938 ihre eigenen Wege gingen und dabei eine breite Unterstützung in der Öffentlichkeit fanden.

In der Zwischenkriegszeit waren die Kontakte zwischen den Slowenen und Tschechen sehr eng und vielfältig, so daß sie besonders den städtischen Alltag vor allem Ljubljanas prägten. Die Lage ist mit der heutigen kaum vergleichbar. Die tschechische Kultur, die politischen Ideen, das Bewußtsein von der »Wechselseitigkeit« beider Nationen waren nach dem Zweiten Weltkrieg in Slowenien nicht mehr gegenwärtig. Keine der erwähnten Organisationen nahm ihre Tätigkeit nach dem Zweiten Weltkrieg wieder auf. Die tschechische Minderheit schrumpfte auf eine unbedeu-

tende Zahl. Die Träger jener Ideen, welche die Grundlage für die Tätigkeit der Ligen bildeten, wurden vom politischen Leben völlig ausgeschlossen. Dennoch hörte die gegenseitige Einflußnahme nicht ganz auf. Besonders interessant ist der tschechische Einfluß auf den slowenischen Film (František Čap und die slowenischen Studenten an der Filmakademie in Prag).

Die slowenischen Studenten in der Tschechoslowakei

Bereits Ende des 19. Jahrhunderts wurde Prag das Universitätszentrum für viele slowenische Studierende. Vor allem Ivan Hribar und Danilo Majaron waren eifrige Verfechter der Devise: Weg von Wien! Studiert in Prag! Slowenische Studenten fühlten sich in Wien zurückgestellt und die slawische Karls-Universität stellte zweifellos eine sehr attraktive Alternative dar. Darum nimmt es nicht wunder, daß bereits vor dem Ersten Weltkrieg viele Slowenen an tschechischen Universitäten und Hochschulen studierten. Diese Studenten spielten eine hervorragende Rolle in den slowenisch-tschechischen Kontakten. Von besonderer Bedeutung war der geistige Einfluß, in erster Linie jener, den Masaryk auf seine Studenten ausübte, aber auch einige rein praktische Folgen des Studiums in der Tschechoslowakei, etwa Sprachkenntnisse, persönliche Bekanntschaften sowie die Tatsache, daß viele Studienabgänger mit einer tschechischen Braut in ihre Heimat zurückkehrten. Die Studenten gründeten in Prag und Brünn ihre Vereine, sowohl jugoslawische wie slowenische, von Bedeutung war aber auch die Tätigkeit der tschechischen Vereine zur Unterstützung der slowenischen und jugoslawischen Studenten. Obwohl die beiden Staaten ununterbrochen die slawische »Wechselseitigkeit« hervorhoben, war die Zusammenarbeit in der Praxis durch eine Reihe von ungünstigen Finanz- und Zollvorschriften erschwert. Die slowenischen Studenten auf tschechischen Universitäten und Hochschulen wurden im Vergleich zu anderen ausländischen Studenten in keinerlei Hinsicht begünstigt. Das Studium in der Tschechoslowakei war für die Slowenen sehr teuer, die Zahl der Stipendien gering, außerdem wurden diese in Belgrad verliehen, so daß slowenische Stipendiaten eher eine Ausnahme als die Regel darstellten. Bei der Verleihung von Stipendien wurden die Kinder hoher serbischer Beamter bevorzugt. Slowenische Studenten in Prag und Brünn lebten also in der Zwischenkriegszeit zum Großteil in sehr schweren sozialen Verhältnissen, die ihre eigenen wie tschechische Organisationen zu mildern suchten. Sie erhielten finanzielle Unterstützung seitens einiger tschechischer und (in geringerem Maße) jugoslawischer Regierungsstellen, vor allem aber seitens einiger einflußreicher Persönlichkeiten.

Einige Organisationen slowenischer und jugoslawischer Studenten in Prag und Brünn spielten eine deutliche politische Rolle, und zwar im doppelten Sinne: zum einen waren sie darum bemüht, die zwischennationalen Beziehungen untereinander zu regeln, zum anderen versuchten sie, Einfluß auf die Verhältnisse in ihrer Heimat zu nehmen. Letzteres gelang ihnen in sehr geringem Maße. Für die Studentenorganisationen der Slowenen und Jugoslawen in der Tschechoslowakei ist charakteristisch, daß in der ersten Periode nach dem Ersten Weltkrieg dort in der Regel ein ausgeprägter jugoslawischer Unitarismus vorherrschte. Später setzten sich dagegen demokratische Tendenzen durch, man setzte sich für ein gleichberechtigtes Zusammenleben der Völker und immer stärker für linke Ideen ein, bis letztendes im Akademischen Verein *Jugoslavija* sogar kommunistische Ideen die Oberhand gewannen. Das Gesagte gilt jedoch nicht für Vereinigungen katholischer Ausrichtung, die sich die ganze Zeit abseits hielten. Eine wichtige Rolle spielte das 1933 eröffnete *Alexander-Kollegium*, wo viele Studenten eine Unterkunft fanden, sowie der Einfluß einiger Persönlichkeiten mit Matija Murko an der Spitze.